

ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİ VE EĞİTİM HAKKI

Hatice BAYAM YILDIRIM

211128112

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı
Disiplinlerarası İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Bergen COŞKUN ÖZÜAYDIN

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Eylül, 2023

ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİ VE EĞİTİM HAKKI

Hatice BAYAM YILDIRIM
211128112
ORCID: 0009-0000-7260-3386

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı
Disiplinlerarası İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Bergen COŞKUN ÖZÜAYDIN

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Eylül, 2023

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge” ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge” ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Küçüklüğümde okul öncesi eğitim kurumları ülkemizde yeni yeni yaygınlaşmaya başlamıştı. Babam beni ilkokul birinci sınıfa kaydolmam için evimizin yakınındaki ilkokula götürdüğünde, okulun müdür yardımcısı ocak ayında yedi yaşımı tamamlayacağım için kaydolamayacağımı söylemiş fakat biraz uzakta yer alan bir ilkokulun bünyesindeki anasınıfına gidebileceğimi belirtmişti. Babam hiç tereddüt etmeden beni götürüp o anasınıfına kaydettirmişti. Annem ve babam maddi imkanlarımızdan dolayı okulun taleplerini yerine getirmekte zorlansa da bir şekilde o eğitimi almamı sağlamışlardı. Gittiğim anasının belirlediği üniformanın eteğinde, kırmızı bir zemin üzerinde tüm ülke bayraklarının yer aldığı bir kumaşın kullanıldığını hatırlıyorum. Bu küçük bir ayrıntı gibi görünebilir fakat küçük yaşlardan itibaren gezeğimizde birbirinden farklı ülkelerin ve kültürlerin olduğunun farkındalığının, belki de dünya vatandaşı olma bilincinin oluşmasını sağlamıştı bende. Şimdi geriye dönüp baktığımda oldukça şanslı olduğumu düşünüyorum. Çünkü o dönem için bu eğitimi alma şansını yakalayan bir azınlık içerisinde yer alıyordum.

Bu anlattığım anıda müdür yardımcısı doğru bir yönlendirme ile bir çocuğun hayatına dokunmuş ve okul öncesi eğitimden yararlanmasını sağlamıştı. Onun bende açığa çıkarmış olduğu bu etki sonucunda şu an bu satırları yazdığımı söyleyebilirim. Çünkü insanın erken çocukluk döneminin gerçekten çok önemli olduğuna inanıyorum. Bu nedenle önce bu eğitimden yararlanmamı sağlayan ismini hatırlayamadığım müdür yardımcısına, sonra okul öncesi eğitimimi tamamlayabilmem için ellerinden geleni yapan annem ve babama çok teşekkür ederim.

İnsanın eğitiminin bir sınırı yok. Kendimi eğitmeye devam etme isteği bende, İnsan Hakları Yüksek Lisans Eğitim Programına kaydolmamı sağladı. Bu program sayesinde ufukumun oldukça genişlediğini, doğru değerlendirme süreçlerimin arttığını söyleyebilirim. Bu süreçte öncelikle bu tezi yazmamda beni yüreklendirip, her daim bana anlayış ve sabırla yaklaşan tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Bergen Coşkun Özüaydın'a çok teşekkür ederim. Tez yazımı öncesi verdiği öneri ile tezimin şekillenmesini sağlayan Doç. Dr. Neşe Şahin Taşgın'a, araştırma yöntemleri dersindeki titiz yönlendirmeleri için

Prof. Dr. Betül Çotuksöken'e, değer felsefesini anlatabilmek için bizlere her daim sabırla yaklaşan Prof. Dr. Sevgi Şahintürk'e, beni dersine misafir olarak kabul eden Prof. Dr. Hülya Şimga'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak ülkemizde insan hakları eğitiminin yaygınlaşması için nerdeyse bütün ömrünü bu yola adanmış, benim gözümde örnek bir eğitimci olan Sayın Prof. Dr. İoanna Kuçuradi'ye bizlere böyle bir insan hakları eğitiminin olanağını sağladığı için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hatice BAYAM YILDIRIM

Eylül, 2023

ÖZET

ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİ VE EĞİTİM HAKKI

Hatice Bayam Yıldırım

Yüksek Lisans Tezi

Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı

Disiplinlerarası İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışman: Doç. Dr. Bergen Coşkun Özüaydın

Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2023

Bu akademik çalışmada, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi başta olmak üzere çeşitli uluslararası ve ulusal belgede yer alan, ücretsiz ve zorunlu eğitim bağlamında değerlendirilen “ilköğretim” kavramı, erken çocukluk dönemini kapsamaması nedeniyle yetersiz bulunarak sorunsallaştırılmaktadır. İnsanın gelişimi ve bu bağlamda olanaklarını gerçekleştirebilmesi göz önünde bulundurulduğunda, ilköğretim çağında başlayacak eğitimin, geç kalınmış bir eğitim olduğu, insanın eğitimine erken çocukluktan itibaren başlanmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi için, bu eğitimin devlet güvencesi ile ücretsiz ve zorunlu olması gerektiği temellendirilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Erken çocukluk eğitimi, eğitim hakkı, eğitimde fırsat eşitliği, zorunlu eğitim, ücretsiz eğitim

ABSTRACT

EARLY CHILDHOOD EDUCATION AND THE RIGHT TO EDUCATION

Hatice Bayam Yıldırım

Master Thesis

İnterdisciplinary Department of Human Rights

İnterdisciplinary Human Rights Thesis Master's Program

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Bergen Coşkun Özüaydın

Maltepe University Graduate School, 2023

In this academic study, the concept of "primary education" which is evaluated in the context of free and compulsory education, as stated in various international and national documents including the Universal Declaration of Human Rights, is problematized due to its inadequacy in not encompassing early childhood period. Considering the development of the individual and their potential, it is emphasized that education starting from the primary education age is a delayed education and the necessity of starting the education of individuals from early childhood is emphasized. In this context, in order to ensure equal opportunities in education, it is argued that this education should be provided by the state as free and compulsory.

Keywords: Early childhood education, right to education, equality of opportunities in education, compulsory education, free education

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ	x
KISALTMALAR.....	xi
1. GİRİŞ	1
1.1 Problem.....	1
1.2 Amaç	4
1.3 Önem.....	4
1.4 Varsayımlar	5
1.5 Tanımlar	5
2. BİR İNSAN FENOMENİ OLARAK EĞİTİM	8
2.1 Eğitilebilir Bir Varlık Olarak İnsan.....	8
2.2 Bir İnsan Fenomeni Olarak Eğitimin Önemi	9
2.3 İnsanın Tarihselliği ile Eğitimin İlişkisi.....	11
3. EĞİTİM VE EĞİTİM HAKKI	14
3.1 Eğitimin Tanımları	14
3.1.1 İşlevi yönünden eğitimin tanımları	15
3.2 İnsan Hakları İçerisinde Eğitim Hakkı	17
3.3 Uluslararası ve Ulusal Belgelerde Eğitim Hakkı	20

4.	ZORUNLU EĞİTİM VE EĞİTİMDE FIRSAT EŞİTLİĞİ	30
4.1	Zorunlu Eğitim.....	30
4.1.1	Zorunlu eğitimin meşruluğu	32
4.2	Eğitimde Fırsat Eşitliği	34
4.2.1	Eşitliğe genel bakış	34
4.2.2	Eğitimde eşitlik türleri	35
4.3	Eğitimde Fırsat Eşitliğinin Sağlanmasında Zorunlu Eğitimin Rolü	41
5.	ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNİN ÖNEMİ VE TÜRKİYE.....	44
5.1	Erken Çocukluk Dönemi	44
5.1.1	İnsanın gelişiminde temel kavramlar	44
5.1.2	Erken çocukluk döneminde eğitimin önemi	47
5.2	Erken Çocukluk Eğitiminin Zorunlu Eğitim Kapsamında Olma Gerekliliği .	53
5.3	Türkiye’de Okul Öncesi Eğitimin Güncel Durumu.....	54
6.	SONUÇ VE ÖNERİLER.....	66
	KAYNAKÇA.....	71
	ÖZGEÇMİŞ	79

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo 1. Okul Öncesi Net Okullaşma Oranları ve Toplam Öğrenci Sayısı..... 56

Tablo 2. Yaşā Göre Eğitimde ve Eğitim Dışında Olan Öğrencilerin Oranı 59

KISALTMALAR

AÇEV	: Anne Çocuk Eğitimi Vakfı
ASHB	: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
ECCE	: Early Childhood Care and Education
ERG	: Eğitim Reformu Girişimi
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
ISCED	: International Standard of Classification of Education
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
OECD	: Organisation for Economic Co-Operatin and Development
RG	: Resmî Gazete
SBB	: Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
TTKB	: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNICEF	: United Nations Children's Fund

1. GİRİŞ

1.1 Problem

İnsan hayatında eğitim, her yönüyle geniş bir yer kaplar. Kendisinden önceki insanların başarılarının yer aldığı bir dünyaya gözlerini açan insan, bu başarıları âdeta sırtlanıp bir sonraki kuşaklara aktarabilmek için durmadan çalışmak zorundadır. Bu çalışma durumunda ise başat rolü eğitim üstlenir. Kuçuradi eğitimin tanımını şu şekilde yapmaktadır: “Eğitim (eğitilen açısından eğitim) bir insanlaşma süreci ve bir temel hak; eğiten açısından da bir insanlaştırma etkinliği, eğitilenin insana özgü etkinlikleri iç amaçlarına uygun biçimde gerçekleştirebilmeyi öğrenmesine yardımcı olan eğitimidir” (Kuçuradi, 1996, s. 10).

Eğitilen açısından eğitime baktığımızda, karşımıza “*insanlaşma süreci*” denilen sözcük öbeği çıkmaktadır. Dolayısıyla burada şu soruyu sormak yerinde olacaktır: Eğitim terimi bize sürecin kendisini mi yoksa sonucunu mu verir? Başka bir ifade ile eğitim, etkinliklerin kendisi midir yoksa etkinlikler sonucunda elde edilmiş bir başarı mıdır? (Büyükdüvenci, 2019, s. 66) Eğitimi ve eğitim hakkını anlayabilmemiz için bu sorular önemli olmaktadır.

Antik Yunanda eğitim kavramı için “*paideia*” terimi kullanılmıştır. Paideia insanın olanaklarını tam anlamıyla gerçekleştirme durumunu ifade eder. Böylesi bir eğitimde insan, kendini bilen, yaşam amacını bulan ve bu bağlamda gelişimini sürdüren aynı zamanda kendisini etik bilgi ile donatan ve bilmesinin önündeki engellerin farkında olan bir insana dönüşür. Buna benzer bir kullanımı Almanca’da yer alan “*bildung*” kelimesinde de görüyoruz. “*Hegel’e göre bu terim, toplumsal ve tarihsel bir süreç olarak kabul edilen zihnin veya ruhun (geist) biçimlendirici kişisel gelişimini ifade eder*” (W.Wood, 2005, s. 301). Dolayısıyla da bu iki terim bizlere bir etkinliği değil bir kazanımı, başka bir ifade ile eğitimsel anlamda bir başarıyı imler diyebiliriz (Büyükdüvenci, 2019, s. 66). Böylesi bir eğitim insanın tüm yaşamını kaplar ve ona yön verir. Bu bağlamda eğitim hakkının sadece öğretim süreçlerini ifade eden düz bir kavram

olmadığını, aslında insanın tüm hayatına sirayet eden, olanaklarını gerçekleştirmesini ve belli bir başarıya erişmesini sağlayan bir hak olduğunu söyleyebiliriz.

İnsanın kendi kendini eğitebilir duruma gelmesi yukarıda bahsettiğimiz başarı/kazanım anlamında kullandığımız eğitimin gerçekleşebilmesi için önemlidir. Bu durumda şu soruyu da sormak gerekmektedir: İnsanın eğitiminin bir sınırı var mıdır? İnsan statik bir varlık olmadığı için sorumuzun cevabı bu bağlamda sınırsız olmaktadır. İnsan belli bir yaştan sonra kendi isteği doğrultusunda örgün eğitim içerisinde yer almasa bile kendi kendisini eğitmeye devam edebilir. Burada bahsi geçen insan belirli bir yaşa gelmiş, yetişkin bir insandır. Yetişkin bir insan kendi kararlarını kendisi verebilir. İnsanın bu kararlarının arkasındaki itici güç, erken dönemlerinde aldığı eğitimidir. Dolayısıyla insanın ilk çocukluk yıllarında aldığı eğitimin, kendini geliştirmeyi öğrenmesi bağlamında önemli olduğunu söyleyebiliriz.

İnsanın kendini geliştirmeyi öğrenmesi, başarı anlamında kullandığımız eğitime karşılık gelmektedir. Bir insanın kendini eğitebilmeyi öğrenmesi için ilk çocukluk yıllarının önemli olduğu belirtilmişti. O halde şu soruyu sormak yerinde olacaktır: Bir insan, ilk çocukluk yıllarında ne kadar eğitime ihtiyacı olduğunu bilebilir ve talep edebilir mi? Böyle bir sorunun cevabı oldukça açıktır. Çocuk toplumdan bunu talep edemez. Çocuğun yüksek yararı için bu kararları verecek olan yetişkinlerdir. O halde, insanın gelişiminde en önemli diyebileceğimiz bir dönemi, en nitelikli şekilde değerlendirilebilmesi için gerekli tedbirlerin, yetişkinler tarafından alındığı söylenebilir mi? Ya da başka bir ifade ile erken çocukluk döneminde çocuğun eğitim hakkına erişebilmesi için her şeyin yapıldığını söylemek mümkün mü?

Erken çocukluk dönemi, insanın, gelişiminin hızlı ve aynı zamanda kritik olduğu oldukça önemli bir dönemdir. 0-8 yaş aralığında çocukların bilişsel, dil, sosyal, duygusal ve bedensel gelişimleri oldukça hızlıdır ve bu dönem çocukların öğrenme kapasitesinin en yüksek olduğu dönemdir. Montessori'nin deyişi ile bu dönemde çocukların zihni âdeti emici bir zihindir. Ayrıca erken çocukluk döneminde insanın zihinsel gelişiminin yaklaşık %80'i tamamlanmaktadır (Güven ve Azkeskin, 2020, s. 14).

Eğitim hakkını ele alırken, ulusal ve uluslararası belgelere baktığımızda, genel olarak ilköğretim çağına vurgu yapıldığını ve bu dönemde verilecek eğitimin zorunlu eğitim

kapsamında olması gerektiğinin belirtildiğini fakat erken çocukluk dönemi eğitime gerekli önemin verilmediğini, bu nedenle de zorunlu eğitim kapsamına alınmadığını görmekteyiz. Dolayısıyla erken çocukluk döneminin öneminin yeterince anlaşılmadığı açık bir şekilde görülmektedir.

İnsan hayatının temellerinin atıldığı bu dönemde, çocuğa verilecek eğitim rastlantılara bırakılmamalıdır. Erken çocukluk döneminde çocuğa verilen, zengin uyaran ve deneyimleri içeren nitelikli bir eğitim, insanın ileriki hayatında etkisini mutlaka olumlu bir şekilde gösterecektir. Verilemediği durumda ise eksikliğin kapatılmasının güç olacağı açıktır. Bu bağlamda insan dediğimiz canlı varlığın olanaklarını gerçekleştirebilmesinde önemli bir adımı erken çocukluk döneminde attığını söyleyebiliriz. Tam da bu noktada sorun olarak görülen şey, insanın olanaklarını gerçekleştirmesinde, önemli bir yere sahip olan bir dönemin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi başta olmak üzere çeşitli uluslararası ve ulusal belgelerde zorunlu eğitim kapsamına alınmasının gerekliliğinin belirtilmemesi, bu bağlamda da Türkiye’de okul öncesi eğitimin zorunlu eğitim kapsamına alınmamasıdır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde, eğitimin insan hayatındaki önemi, felsefi antropolojinin bize sağlamış olduğu bilgiler çerçevesinde, bir insan fenomeni olarak ele alınacaktır. İnsanın olanaklarını gerçekleştirebilmesi göz önünde bulundurulduğunda, bir insan fenomeni olarak eğitimin önemi açıklanmaya çalışılacaktır.

İkinci bölümde ise eğitimin çeşitli tanımları ele alınacak, eğitim hakkı kavramı ve içeriği, ulusal ve uluslararası belgelerdeki ele alınışı ve erken çocukluk dönemini kapsamı bağlantısı içerisinde tartışılacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, zorunlu eğitim ve eğitimde fırsat eşitliği kavramları ayrıntıları ile ele alınıp, birbirleri ile bağlantısı tartışılacaktır. Zorunlu eğitim nedir? Eğitim hakkı bağlamında zorunlu eğitim, insan hakları için bir gereklilik midir? Eğitimde fırsat eşitliği kavramı nedir? Zorunlu eğitim, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması açısından bir önkoşul mudur? Bu sorulara cevap verilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise, erken çocukluk eğitiminin önemi üzerinde durulacaktır. Erken yaşta başlayan eğitimin insanın olanaklarını gerçekleştirmesi açısından ne denli önemli bir yere sahip olduğu, neden zorunlu eğitim kapsamına alınması

gerektiği tartişılacaktır. Ayrıca lke özelinde son güncel resmî belgeler, sorunumuz bağlamında incelenecektir.

1.2 Amaç

Bu çalışmada, olanaklar varlığı olan insanın gelişiminde son derece önemli bir dönem olan erken çocukluk dönemi eğitiminin, ülkemizde halen tam anlamıyla zorunlu eğitim kapsamına alınmaması sonucu eğitim hakkına erişimde bir eşitsizlik durumunun olduğu açıklanmaya ve eğitime erken yaşlarda başlamının gerekliliği gösterilmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda aşağıda belirtilen noktalar üzerinde durulması amaçlanmaktadır:

- Erken ocukluk döneminin insanın olanaklarını gerçekleştirmesi bağlamında önemli bir yere sahip olduğunu göstermek.
- Ulusal ve uluslararası belgelerde erken çocukluk dönemi eğitiminin, eğitim hakkı bağlamında ele alınışını tartışmak.
- Zorunlu eğitimi ve eğitimde fırsat eşitliğini, eğitim hakkı bağlamında incelemek ve birbiri ile ilgisini kurmak.
- Ülkemizdeki erken çocukluk dönemi eğitiminin durumunu irdelemek.
- Erken ocukluk dönemi eğitiminin, zorunlu eğitim kapsamına alınmasının gerekliliğini savunmak.
- Ülkemizde erken çocukluk dönemi eğitiminin daha nitelikli bir hale getirilebilmesi içi önerilerde bulunmak.

1.3 nem

Erken ocukluk dönemi insanın gelişiminin en kritik olduğu dönemlerinden biridir. Bu dönemdeki gelişimin hızı göz önünde bulundurulduğunda, insanın erken çocukluk döneminde âdeta geleceğini inşa ettiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda insanın ilk çocukluk döneminde, vre önemli bir faktördür. vre faktörünü sistemli ve nitelikli bir boyuta dnştrlebilmenin koşulu ise formel eğitim sistemine dahil olmaktır.

Bu dönemde insanın gelişiminin bütüncül bir Şekilde sağlanabilmesi için de eğitimin sistemli bir Şekilde verilmesi gerekmektedir. İnsanın olanaklarını tam anlamıyla gerçekleştirebilmesi için bütün gelişim alanlarının; bilişsel, sosyal-duygusal,

fiziksel(motor), dil ve öz bakım becerilerinin desteklenmesi gerekmektedir. Tüm bunları iyi planlanmış bir müfredat ile verebilecek tek yer okuldur.

Yukarıda belirtilen genel veriler ışığında bu çalışma, insanın gelişiminde oldukça önemli bir yere sahip olan erken çocukluk dönemini, eğitim hakkı bağlamında ele alması açısından önemlidir. Erken çocukluk döneminde verilecek eğitimin, insanın eğitim hakkı ile bağlantısı içerisinde, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi için zorunlu eğitim kapsamına alınması ile ilgili olarak da literatüre önemli bir katkı sağlayacağını söyleyebiliriz.

1.4 Varsayımlar

Okul öncesi, ülkemizde 0-6 yaş aralığını kapsayan dönemi ifade etmek için kullanılmaktadır. Son yıllarda ise okul öncesi eğitimi ifadesi yerine erken çocukluk eğitimi ifadesi daha çok rağbet görmektedir. UNICEF ve UNESCO'nun¹ erken çocukluk için kullandığı yaş aralığı 0-8 yaşdır. Uluslararası literatürde de erken çocukluk dönemi için 0-8 yaş aralığının temel alındığı söylenebilir. Ülkemizde 6-8 yaş aralığı zaten zorunlu eğitim kapsamında olan bir yaş aralığıdır. Bu nedenle de ülke özelinde düşünerek bu araştırmada yer yer her iki kavramın da aynı anlamlarda kullanılacağını belirtmek önemli bir husustur.

Burada erken çocukluk eğitimi kavramının yalnızca okula gitmeyi ifade etmediğini söylemek yerinde olacaktır. Erken çocukluk dönemi çocuğun doğumuyla başlayan bir dönem ifade eder. Aile, çocuğun gelişimi için önemli bir çevre faktörü olmaktadır. Dolayısıyla erken çocukluk döneminde yapılacak çalışmalarda aile eğitimine de gerekli hassasiyetin gösterilmesi gerektiği açıktır. Bu araştırmada yazılanlar, çocuğun erken çocukluk dönemindeki eğitiminin bir bölümünün, örgün eğitim-öğretim faaliyetleri içerisinde yer alması gerekliliği üzerinden temellendirilmiştir.

1.5 Tanımlar

İnsan Hakları: Felsefi antropolojinin bize sunduğu bilgiler ışığında, insan dediğimiz canlı varlık dünyaya, Mengüşoğlu'nun deyimi ile "*ham biyopsişik*" yani işlenmemiş bazı

---

¹ Bkz. [UNESCO ECCE tanımı](#)

yetenekler ile gelmektedir (Mengüšođlu, 2017, s. 272). Bu yeteneklere felsefi antropolojide insanın varlık koşulları, başka bir ifade ile insan fenomenleri, denilmektedir. İnsanın varlık koşulları, insanın olanaklarının bilgisini vermektedir. Bu bağlamda da insana özđü etkinlikler ve bu etkinliklerin ürünleri dediğimiz şeyler insanın olanaklarını ifade eder. (Kuçuradi, 2018, s. 2). Dolayısıyla insanın, olanaklarını gerçekleştirebilmesi için ne gibi koşullara sahip olması gerektiğinin bilgisini veren, insanın değerini/onurunu koruyan ve bu amaçla türetilen etik ilkelere de insan hakları denmektedir.

Eđitim Hakkı: İnsanın “eğiten ve eğitilebilen bir varlık olması” onun varlık koşullarından biridir (Mengüšođlu, 2017, s. 271). İnsanın eğitilebilen bir varlık olması diğer varlık koşullarının ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Bu bağlamda insanın insansal olanaklarını gerçekleştirebilmesi ancak eğitim yoluyla mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla insanın eğitim hakkı, ırk, cinsiyet, din, politik görüş, yaşlılık ve engellilik gibi durumlarına bakılmaksızın, hiçbir ayırmacıla maruz kalmadan, herkesin ücretsiz bir şekilde temel eğitimden faydalanması gerektiğini belirten insan hakkıdır (Ataman, 2008, s. 8). Eđitim hakkı aynı zamanda insanların diğer haklarını bilmesine ve kullanmasına olanak tanıyan temel bir haktır.

Zorunlu Eğitim: Devlet tarafından yapılmış hukuki düzenlemeler ile belirli bir yaşa gelmiş çocukların tamamının, belirli bir süre boyunca okula gitmesini, yani örgün eğitim-öğretim faaliyetlerine zorunlu olarak katılmasını ifade eden bir kavramdır. Zorunlu eğitim, devlet güvencesi altında verilen ücretsiz bir eğitimidir. Çocukların zorunlu eğitime dahil olmaması durumunda ebeveynlere çeşitli yaptırımlar uygulanabilir (Cevizci, 2010, s. 517).

Eğitimde Fırsat Eşitliği: İnsanların eğitim hizmetlerine tam anlamıyla erişebilmeleri için aynı fırsatlara sahip olmasını, bu bağlamda da dezavantajlı konumdaki öğrencilere pozitif ayırmacılık; bursluluk, öğrenim kredisi, devlet parasız yatılı okulları, taşımalı eğitim gibi uygulamaların gerektiğini belirten bir kavramdır (Cevizci, 2010, s. 211). Devlet, eğitim hakkının bu kapsamda tam anlamıyla gerçekleştirilebilmesi için çeşitli tedbirler almakla yükümlüdür.

Erken Çocukluk Eğitimi: İnsanın doğumundan 8 yaşına kadar olan dönemine erken çocukluk dönemi denmektedir. Bu dönemde yer alan çocukların bütün gelişim alanlarında desteklenmesi ve bu bağlamda planlı/sistemik bir şekilde eğitilmesine erken çocukluk eğitimi denmektedir. Bakımın ağırlıkta olduğu doğumdan 2 yaşına kadar olan dönem bu çerçevede alt bir bölüm olarak kategorize edilmektedir (Kuru, 2020, s. 10-11).

2. BİR İNSAN FENOMENİ OLARAK EĞİTİM

2.1 Eğitilebilir Bir Varlık Olarak İnsan

İnsan doğduğu andan itibaren ilgiye ve bakıma en uzun süre muhtaç olan canlı varlık olmuştur. Yeni doğan bir bebeği incelediğimizde ne kadar kırılgan ve ne kadar hassas bir varlık olduğunu, ilk aylarından başlayarak uzun bir süre çok yoğun bir bakıma gereksinim duyduğunu, kendi ayakları üzerinde yürüyebilmesi için bile en az 8-9 ayın geçmesi gerektiğini görürüz. Bu durum insanı diğer canlı varlık türleri içerisinde ayrışmasına neden olmuştur.

Yeni doğmuş bir insan yavrusunun dünyaya geldiği ilk andan itibaren yaşamını idame ettirebilmesi için beslenmesi, barınması, giydirilmesi, vücudunun belirli bir sıcaklıkta tutulması, tehlikelerden korunması gerektiği gibi, tüm bunların da bakımını üstlenmiş yetişkinler tarafından yapılması gerekmektedir. *“İnsanın hayatta kalmasını doğa üstlenmemiştir. Doğanın hayatta kalmak için yardımını esirgediği bir varlık, yaşamak için, hayatta kalmak için her şeyi kendisi düşünmek, kendisi meydana getirmek zorundadır”* (Mengüşoğlu, 2017, s. 262). Dolayısıyla bebek dediğimiz insan yavrusu, yaşamının ilk yıllarından itibaren diğer canlı türlerine kıyasla özenli bir bakıma muhtaç olan edilgen bir varlıktır.

İnsan doğduğu andan itibaren, eğer gerekli bakım hizmetleri ona sunuluyorsa kendisini bir insanlaşma sürecinin içerisinde bulur. Burada “insanlaşma” kelimesi bizlere insana yaraşır durumda hareket etmeyi imler. Yani insan yavrusu ilk doğduğu andan itibaren âdeta tam bir insan değildir. İnsan olabilme sürecine başlamış canlı bir varlıktır.

İnsanın hayatında sözü edilen bu insanlaşma sürecinin önemini kavrayabilmek için vahşi doğada bulunmuş çocuklara bakmamız yeterlidir. Amala ve Kamala kardeşler Hindistan’da 1920 yılında ormanda bulunmuş çocuklardır. Vahşi doğada dişi bir kurt tarafından büyütülmüşlerdir. Bulduklarında tıpkı bir kurt gibi dört ayak üzerinde durmakta, çiğ eti sevmekte ve sıvı gıdaları yalayarak içmektedirler. Aynı zamanda dinlenme anlarında, tıpkı bir kurt gibi dillerini ağızlarından sarkıtarak nefes almaktadırlar. Koku duyuları oldukça gelişmiştir ve gece görüşleri gündüz görüşlerine göre çok daha

iyidir. Geceleri uyanık kalmayı tercih ederken gündüzleri ise uyumaktadırlar. 1921 yılında küçük olan Amala hastalanarak ölmüştür. Kamala ile ilgilenenler, zamanla çocuğun güvenini kazanmış, insan dünyasının günlük rutinlerindeki bazı davranışlarını kazandırabilmişlerdir. Kamala, beş yılın sonunda bazı insanların isimlerini söyleyebilmektedir ve yaklaşık otuz kelime ile konuşabilmektedir. 1929 yılına geldiğinde Kamala, tıpkı kardeşi Amala gibi beklenmedik bir şekilde hayatını kaybetmiştir (Plessis, 2022). Amala ve Kamala tıpkı bir kurt gibi yetişmişlerdir. Kamala ile gerçekleştirilen eğitim çalışmaları sonucunda bilişsel gelişiminde bir miktar ilerleme kaydedildiğini söyleyebiliriz. Fakat dil gelişimi yaşlılarının gerisinde kalmıştır.

Bu örnekte de görüldüğü gibi insanın insanlaşabilmesi için öncelikle kendi türünün oluşturmuş olduğu bir toplulukta yetişmesi gerektiği açıktır. Çocuklar doğada, insan topluluğundan izole bir şekilde büyümüşlerdir. Dolayısıyla çocuklar başka bir türün bakımına muhtaç kalmış, ondan da bir bakıma kurt olmayı öğrenmişlerdir. Daha sonra insan topluluğu içerisinde yer alsalar dahi tam olarak insanlaşmamış ve topluma dahil olamamışlardır. Bunun nedenini, insanın gelişiminde önemli yeri olan kritik dönemlerinde, almaları gereken eğitimden yoksun kalmalarına bağlayabiliriz.

2.2 Bir İnsan Fenomeni Olarak Eğitimin Önemi

İnsanı tanımak için felsefi antropolojinin bize sağlamış olduğu bilgilere bakmak gerekir. İnsan bilen, yapıp-eden, değerleri duyan, tavır takınan, önceden gören, isteyen, özgür olan, tarihsel olan, ideleştiren, seven, çalışan, eğiten ve eğitilebilen, devlet kuran, inanan, sanatın yaratıcısı olan, konuşan ve biyopsişik olan bir varlıktır. Bunlar insanın, insan olabilmesini sağlayan varlık koşullarıdır. Fakat Mengüşoğlu'nun da belirttiği gibi "*insan dünyaya geldiği zaman bu fenomenlerden hiçbirisi hazır değildir*" (Mengüşoğlu, 2017, s. 271).

Varlık koşulları, dünyaya yeni gözlerini açmış bir insan yavrusunda hazır bir şekilde bulunmaz. Fakat insan varlık koşullarını gerçekleştirebilmek için birtakım potansiyeller ile dünyaya gelmiştir. Başka bir ifade ile "*insanda ancak bu fenomenlere 'temel' olabilecek, bunları gerçekleştirebilecek 'çekirdekler', yani ham biyopsişik yetenekler vardır*" (Mengüşoğlu, 2017, s. 271).

Mengüsoğlu insanda bu işlenmemiş diğer bir ifade ile ham biyopsişik yeteneklerin gelişebilmesi için gerekli olan koşulları şu şekilde sıralar: “1. Bakım; 2. Eğitim; 3. Varılması gereken amacın idesi; 4. Öğrenmek; 5. Elde ettiği başarıları kuşaktan kuşağa devretmek; 6. Çalışmak; 7. Devlet kurmak” (Mengüsoğlu, 2017, s. 68). Dolayısıyla insanın eğiten ve eğitilebilen bir varlık olması bu varlık koşullarının ortaya çıkarılabilmesini mümkün kılan koşullardan biridir. İnsan aldığı eğitim doğrultusunda özgürleşmeye, düşünmeye, istemeye, sanat yaratmaya, konuşmaya, çalışmaya vb. varlık koşullarını gerçekleştirmeye başlar.

İnsan fenomenleri dikkatle incelediğinde bütün bu fenomenlerin âdeta ön koşulu olan fenomenin, insanın eğiten ve eğitilebilen bir varlık olması olduğu görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi insan yavrusu ilk doğduğunda belirli bir potansiyel, Mengüsoğlu’nun deyimini ile “ham biyopsişik yetenekler” ile dünyaya gelmektedir. Bu yeteneklerin açığa çıkabilmesi belirli bir form alabilmesi için insanın doğduğu andan itibaren eğitilmesi gerekmektedir.

Mengüsoğlu insanın fenomenlerinin oluşabilmesi yani ham biyopsişik yeteneklerinin ortaya çıkartılabilmesi için eğitimin önemine şu şekilde vurgu yapar:

İnsanın bir “bütün” olarak bu “çekirdekleri” bu ham biyopsişik yetenekleri geliştirmesi gerekmektedir. İşte bunu gerçekleştiren eğitim ve “eğitilebilme”dir. Bunun anlamı “insanın bütünlüğu” ile öteki canlı varlıklardan farklı olan bir özelliğe sahip olmasıdır. Bu özellik insanın bir bütün olarak biyopsişik yetenekleri bakımından “eğilim-bükülmesi”, bir form kazanabilmesidir. İşte biz böyle bir yeteneğe, M. Scheler’in bir deyimini kullanarak, insanın *plastisitesi* adını veriyoruz ve biz bu *plastisite* deyimini Türkçe’de “eğilip-bükülebilme” deyimiiyle karşılıyor ve aynı anlamda kullanıyoruz (Mengüsoğlu, 2017, s. 272).

İnsan doğduğu andan itibaren “eğilip-bükülmeye” yani form kazanmaya hazır bir varlıktır. İnsanı, kuruması çok zor olan, belirli bir yaştan itibaren de benliği olan bir hamur gibi tasavvur edebiliriz. Hamur şekil almaya hazırdır, sürekli çevresindeki uyaranlar, içine doğduğu toplum, yetiştiği ailesi tarafından yeniden yoğrulur.

İnsanı hamur olarak hayal ettiğimizde aslında imlenmek istenen insanın olanaklar varlığı olmasıdır. Olanaklar varlığı olan insanın potansiyelinin açığa çıkabilmesi için eğitim insan için olmazsa olmazdır. İnsanın insan olabilmesinin ön koşulu eğitimidir. *“Doğduğumuzda sahip olmadığımız ve büyüdüğümüzde gereksinim duyduğumuz her şey bize eğitimle verilir”* (Rousseau, 2010, s. 6).

Bebeklik dönemi çoğunlukla çocuğun bakımını kapsar ileriki yaşlarda ise yetişkinleri taklit etme, başka bir ifade ile rol modelin belirlenmesi durumu söz konusu olmaktadır. İnsanın ilk çocukluk döneminden sonra aldığı eğitim, daha planlı bir hale gelmektedir. Bu dönemde insan artık örgün eğitim-öğretim sistemine dahil edilmektedir.

Belirli bir yaştan itibaren örgün eğitime dahil olan insan, örgün eğitim yoluyla yoğrulmaya devam eder. Örgün eğitim süresi sona erse de bulunduğu çağ ve yaşadığı toplumun etkisi ile kendini geliştirme arzusu doğrultusunda da şekillenmeye devam eder. Başka bir ifade ile insan belli bir süre sonra kendi kendisini yoğurmaya başlar. İnsanın kendi kendisini yoğurabilme aşamasına gelebilmesi kolay değildir. Aldığı eğitim doğrultusunda zamanla bu gerçekleşir veyahut gerçekleşmez. Pestalozzi bu durumu şu şekilde ifade etmektedir; *“İnsanın kendi kendini eğitebiliyor olması oldukça önemli bir niteliktir. Yine bu nitelik de eğitim sayesinde kazanılır. Belli bir eğitim düzeyine erişmiş birey yeterince bilinçlendikten sonra kendi kendini eğitmeye başlayabilecektir”* (Pestalozzi, 2018, s. 99).

Diğer canlı türlerinde tam anlamıyla böyle bir eğitim durumu söz konusu değildir. Örneğin kuşlar nasıl yuva yapılacağını yavrusuna öğretmez. Kuşlar yuvayı yapabilecek yetenekle donatılmış bir şekilde dünyaya gelmiştir. Diğer bir deyişle türüne özgü içgüdüler ile donatılmıştır ve âdeta otomatik bir şekilde buna uygun olarak hareket eder. İnsanda ise böyle bir durum söz konusu değildir. İnsan dünyaya yarı hazır bir şekilde gelmektedir. İnsan işlenmeyi bekleyen bir cevher konumundadır.

2.3 İnsanın Tarihselliği ile Eğitimin İlişkisi

İnsanın gelişimi, doğa tarafından, önce kendi türüne sonra da kendisine bırakılmış bir varlıktır. Bu bağlamda insan dediğimiz canlı türünün tarih içerisinde sürekli gelişim gösterebilmesi için bunu gelecek kuşaklara aktarabilmesi bir zorunluluktur. İnsan türünün

tarih boyunca elde ettiği başarılar vardır. Bunlara insan türünün başarıları adı verilir ve bu başarılar felsefe, sanat, bilim, teknik ve sosyal kurumlar örnek olarak verilebilir (Mengüşoğlu, 2017, s. 276). Bu başarılar, tarih içerisinde insan türünün tüm yapıp-etmeleri sonucu deneyimlerinin birikmesi ve bunların nesiller arası aktarılması sonucunda ortaya çıkmıştır (Mengüşoğlu, 2017, s. 274). Nesiller arasında aktarımda da eğitimin önemli bir rolü vardır.

Doğa tarafından cömert davranılmayan insanın önünde kat etmesi gereken çok uzun ve bir o kadar da meşakkatli bir yol vardır. Bu yola insan, geliştirilmeyi bekleyen ham biyopsişik yetenekleri haricinde sıfırdan başlar. İnsanın yürümeyi ve konuşmayı öğrenmesi oldukça yavaştır ve aşamalar halinde ilerler. Bu nedenle insan, bebeklik döneminde oldukça savunmasız ve kırılgandır.

Geçmişte, insan yavrusunun ilk çocukluk döneminde “bebek ölümleri” denilen olgu daha sık görölmüştür. İnsan türünün önündeki bu tarz problemler, yine insanın kendi başarıları sayesinde aşılmıştır. Bilim sayesinde bebek ölümlerinin nedenleri araştırılıp bulunmuş, daha nitelikli bebek bakımının nasıl olması gerektiğine dair bulgular saptanmış, insanın tarihsel bir varlık olması sayesinde de tüm bunlar gelecek nesillere aktarılmıştır.

İnsanın tarihsel bir varlık oluşu geçmişte edindiği deneyimleri ve bilgileri bir sonraki kuşaklara aktarmayı olanaklı kılmış, zaman içinde bunu daha sistemli bir hale getirerek eğitim-öğretim dediğimiz faaliyetler bütününe ortaya koymuştur.

İnsanın tarih sahnesindeki bu gelişimini sağlayan durum aynı zamanda insanın kültür üretebilen sosyal bir varlık olmasından da ileri gelmektedir. Diğer canlı türlerine baktığımızda onların tarihsel olduğundan söz edemeyiz. Çünkü kültür üretmemişler, tarih yazımı gerçekleşmemiş, geçmişte atalarının yaşadığı ve elde ettiği başarıların üzerine yeni şeyler ekleyerek günümüze getirme durumları söz konusu olmamıştır. Örneğin hayvanlar için geçmiş ve gelecek yoktur. Yaşadığı an vardır ve o anda da sadece fizyolojik ihtiyaçların giderilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda da yuva inşa etme, avlanma gibi temel yeteneklerinin doğa yoluyla aktarımı söz konusudur. Başka bir ifade ile hayvanlar türlerine özgü içgüdülerle dünyaya gelmektedirler.

İnsan toplumsal bir varlıktır. İnsanı topluluk halinde yaşamaya iten şey, doğada yalnız yaşamaya uygun olmayışıdır. Dolayısıyla insan bir diğer insana muhtaçtır. Bunun sonucunda da yerleşik hayata geçilmiş, kentler kurulmuştur. İnsanlar birlikte yaşamaya başladıktan sonra kültür üretmiş, tarihsel bir varlık oluşu nedeniyle de elde ettiği başarılar, kuşaktan kuşağa edinilen bilgilerin ve deneyimlerin aktarımı sonucunda ortaya çıkmıştır. Başka bir ifade ile insan başarıları tek bir insanın ürünü değildir. İnsan dediğimiz canlı, kısa ömürlü bir varlıktır. Tüm bu insan başarılarını, tek bir insanın kısacık ömründe gerçekleştirebilmesinin imkânı yoktur. Dolayısıyla insan topluluk halinde yaşamak ve devlet kurmak zorunda kalmıştır (Mengüşoğlu, 2017, s. 72-73).

İnsanın başarıları, tarih içerisinde, âdeta yuvarlanan bir kartopu gibi büyüyüp gelişerek diğer bir deyişle birbirinin üstüne eklenerek gerçekleşmiştir. Dolayısıyla ilk insanların bu başarılarla sahip olmadığı göz önünde bulundurulursa, insanlığın bulunduğu konuma tamamen kendi emekleri doğrultusunda geldiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda insan yavrusu, her ne kadar ham biyopsişik yetenekleri haricinde sıfırdan hayata başlasa da tarihsel bir varlık olması sayesinde, daha önceden insanlığın meydana getirdiği başarıların içinde dünyaya gelmekte ve büyümektedir (Mengüşoğlu, 2017, s. 274).

3. EĞİTİM VE EĞİTİM HAKKI

3.1 Eğitimin Tanımları

İnsan dediğimiz canlı varlık tarih sahnesine ilk çıktığı andan itibaren var olan biyopsişik özellikleri sayesinde birtakım beceriler edinmiş ve bunları sonraki nesillere aktarmak zorunda kalmıştır. Örneğin ateşin nasıl yakılacağını, avlanırken hangi taktiklerin kullanılacağını veyahut hangi bitkilerin yenilip-yenilemeyeceğini her denemesinde yeniden keşfetmek durumunda kalmamak için nesillerarası aktarım ihtiyacı ortaya çıkmış, dolayısıyla da insan “(...)kimi bilgilerin genç kuşaklara aktarılması gereğini duyumsadığı zaman eğitim doğmuştur” (Okçabol, 2001, s. 14).

Mengüşoğlu eğitimden söz ederken insanın eğilip-bükülmesine yani yeni bir forma sokulmasına vurgu yapar. Dolayısıyla eğitim aynı zamanda insan doğduğu andan itibaren başlayan ve yaşamı boyunca da devam eden dinamik bir olgudur. Tam da bu noktada eğitim teriminin insan dünyasında tek bir anlamının olamayacağını söylemek yerinde olacaktır.

Antik Yunanda eğitim için “*tekhne*” ve “*paideia*” denilen iki farklı terim kullanılmıştır. Tekhne, bir mühendisin çeşitli hesaplamalar sonucu bir yapı inşa etmesini veya bir marangozun bir mobilya ortaya koyması gibi belirli yetenek, teknik ve ustalık gerektiren eğitimleri ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Tekhne, daha çok pratik sanat ve yaşam becerilerini içerisinde bulundurur (Coşkun Özüaydın, 2021, s. 118). Dolayısıyla tekhne dediğimiz eğitim anlayışında bir insanın teknik bir alanda bol pratik sonucunda uzmanlaşması durumu söz konusudur.

Paideia ise insanın insansal olanaklarını açığa çıkarma eğitimidir. İnsanın kendini bilmesini, yaşam amacını bulmasını ve bu doğrultuda kendini sürekli geliştirmeye devam etmesini, tüm bunlarla birlikte aynı zamanda erdemli olmasını sağlayan bir eğitimi imler (Coşkun Özüaydın, 2012, s. 119). Kuçuradi “*paideia*” kelimesi ile ifade edilen bu eğitim anlayışını şu şekilde tanımlar: “*Bu eğitilene düşünsel/bilgisel yeteneklerini ve etik yeteneklerini aynı zamanda geliştirmeyi hedef edinen ve tek tek kişiler durumunda,*

olabilecek en yüksek derecede bunun gerçekleştirilmesine yardımcı olan eğitimidir” (Kuçuradi, 2007, s. 17).

Günümüzde yaygın olarak kullanılan eğitim tanımı ise şu şekildedir: En genel anlamı ile kişiyi istendik davranışlara yönelten, bu doğrultuda da kişiyi değiştiren ve dönüştüren faaliyetlerin tümü. Bu tanımda yer alan “istendik davranış” ifadesi neye göre? kime göre? nasıl? olması bağlamında eğitimin amacının başka yönler kaymasına neden olabilecek bir ifadedir. İnsanın olanaklarını gerçekleştirme göz önüne alındığında paideia gibi bir eğitim anlayışına sahip olunması gerektiğini söyleyebiliriz. Bu durum tekhne denilen eğitim anlayışını yadsındığı anlamına gelmemektedir. İnsan dünyasında tekhne olarak ifade edilen eğitime de ihtiyaç vardır. Fakat paideia eğitimini merkeze alan bir eğitim çerçevesinde gerçekleştirilecek tekhne eğitimine ihtiyaç olduğu da açıktır. Çünkü etik bilgi ile donatılmayan bir eğitimin, İkinci Dünya Savaşı’nda gerçekleştirilen insanlık dışı uygulamalarda olduğu gibi, insanlık için yıkıcı sonuçlar doğuracağı da açıktır.

Günlük dilde eğitim kavramı zaman zaman “*öğretim*” kavramı ile bir tutulmakta bu da konunun anlaşılabilirliği açısından kavram karmaşasına neden olmaktadır. Öğretim, öğrencilerin öğrenmeye güdülenmeleri için planlanmış etkinlikler bütünüdür ifade eder (Cevizci, 2010, s. 392). Dolayısıyla da bilginin bulunmasını, kazanılmasını, kazanma yolunun öğrenilmesi ile hatırlanmasını içeren süreçler bütünüdür ifade etmek için kullanılır (Adıgüzel, 2016, s. 34).

3.1.1 İşlevi yönünden eğitimin tanımları

Eğitimin, insan dünyaya geldiği andan itibaren başladığını, kişinin ilk eğitimini de ailesinden aldığı daha önce belirtilmişti. Günlük hayatta çoğu zaman eğitim dendiğinde okul dediğimiz kurumlar akla gelmekte, daha çok formel eğitime vurgu yapılmaktadır. Bu iki bağlamı ele aldığımızda da eğitimin işlevleri bakımından farklı boyutlarda tanımlarının olması gerektiği açıktır.

Eğitimin ilk ele alacağımız tanımı “*sosyolojik işlevi*” bakımından tanımımızdır. Bu tanımda toplumun bireyden beklentileri daha ağır basmakta, bir evrensellikten ziyade toplumdaki topluma da bir değişkenlik söz konusu olmaktadır. Sosyolojik işlevin içerisinde toplumun çocuk yetiştirmedeki tutumları ön planda olurken, çocuğa aktarılan inancın, bilgilerin ve

geliştirilen becerilerin evrensel bir bakış açısından kabul edilip olmadığı veya çocuğun içinde bulunduğu kültürel grubun ideolojisine veya inanç sistemine sorgulamaksızın bağlanması sonucuna neden olup olmadığına bir önemi yoktur (Cevizci, 2010, s. 166).

Eğitimin sosyolojik işlevi, çocukların örgün eğitimde yer almasını da kapsar. Fakat buradaki durum zorunluluktan ziyade çocuğun sosyalleşmesidir. Bununla birlikte eğitimin sosyolojik işlevinde çocuğun içinde bulunduğu toplumun doğru kabul ettiği kültürel değer ve özelliklerin aktarımı, başka bir ifade ile kültürleme dediğimiz durum da söz konusudur. Dolayısıyla eğitimin sosyolojik işlevi ile ilgili genel bir tanım yapılacak olursa, toplumun bireyden beklentileri doğrultusunda bireyde istendik davranışların oluşmasına yol açan, sosyalleşmenin önemli olduğu, içinde yaşanılan toplumun değer yargılarını kapsayan kültürleme süreçlerin tümüdür denilebilir.

Eğitimin işlevi bakımından ele alacağımız bir diğer tanımı ise “*kurumsal işlevi*” bağlamındaki tanımımızdır. Burada kurumsallıktan kasıt bireyin örgün eğitimde yer alıp düzenli olarak bir okula gidip gelmesi durumudur. Bu durum bize aynı zamanda bir düzeni işaret eder. Çocuğun gelişimi ön plandadır ve gideceği kurumlar çoğunlukla yaş seviyelerine göre gruplandırılmıştır. Her ülkenin kendi eğitim bakanlıklarınca belirlediği bir müfredatı vardır ve sistemli bir şekilde her yaş grubunun gelişim özellikleri gözetilerek bu müfredat programları uygulanır. Eğitim programları çerçevesinde öğrenciye kazandırılmak istenen hedefler önceden belirlenmiştir. Dolayısıyla kurumsal bağlamda eğitimin tanımı yapılacak olursa, belirli bir yaş seviyesindeki çocukta/bireyde ulaşılmak istenen hedeflerin/kazanımların, devletin eğitimle ilgili kurumları tarafından önceden belirlendiği, sistematik bir şekilde okul denilen kurumlar tarafından uygulanan sistemlerin tümüdür.

Günlük hayatta çoğu zaman bir çocuğun eğitiminden söz edildiğinde ilk akla gelen eğitimin bu kurumsal işlevidir. Eğitimin kurumsal işlevi diğer işlevlerine göre çoğu zaman daha görünürdür. Çünkü iş arama süreçlerinde bir bireye uzmanlığı bağlamında ilk yöneltilen soru aldığı kurumsal eğitimidir.

Kurumsal eğitimi, bir insanın gelişimini tamamlaması bağlamında yeterli görmek çok yerinde olmayacaktır. Çünkü eğitimin dinamik bir kavram olduğunu yaşamın tüm

alanında yer aldığını, insan ölünceye kadar da devam ettiği vurgulanmıştı. İnsan statik bir varlık değildir. Bu nedenle de kurumsal eğitimini tamamlayanlar için “işte bu birey artık tam anlamıyla insan oldu” demek, doğru bir ifade biçimi olmayacaktır. Çünkü eğitimsel anlamda insan gelişiminin durması söz konusu değildir.

Birey aldığı eğitimin niteliği doğrultusunda iş hayatına dahil olur veya olamaz. Bir birey yükseköğretim kurumundan mezun olmuş olsa dahi edindiği bilgilerin doğruluğu değişebilir ve güncellenmesi gerekebilir. Eğitimin üçüncü işlevsel boyutu bu bağlamda bize ışık tutmaktadır. Bu durum insanın artık kendini eğitmeyi ve yetiştirmeyi öğrendiği bir nevi “aydınlanma safhası” da diyebileceğimiz eğitim boyutudur. Burada ifade edilmek istenen “*insanın bilgi ve kavrayış ile karakterize olan zihinsel gelişimi ve değer bilincine ek olarak doğru pratikler içinde olmaya bağlı karakter gelişimiyle sonuçlanan eğitimin, insanın en görkemli başarısı olduğudur*” (Cevizci, 2010, s. 167). Dolayısıyla burada açıklanan eğitimin paideia ile paralellik gösterdiğini söyleyebiliriz. Mengüşoğlu bu aydınlanma safhasına gelebilmiş insanları şu şekilde ifade etmiştir: “*Kendi kendisini yetiştirme ancak çevrenin etkisi altında kalmayan, yaratıcı, otonom insanların bir işi olur. Bu insanların sayısı da kabarık değildir, ama ağır basan da bunlardır. Çünkü sanat, felsefe ve bilim alanında yeni olan her şeyi bu insanlara borçluyuz*” (Mengüşoğlu, 2017, s. 282).

Eğitimin bu üç işlevsel tanımı içerisinde bizim üzerinde duracağımız, eğitimin kurumsal işlevidir. Çünkü eğitim hakkını örgün eğitim içerisinde ele alacak olmamız, bize eğitimin kurumsal işlevini imlemektedir. Bu bağlamda da kişinin kendi aydınlanmasından bir önceki basamak kurumsal eğitimidir diyebiliriz.

3.2 İnsan Hakları İçerisinde Eğitim Hakkı

İnsanın olanaklar varlığı olduğunu, geliştirilmesi gereken ham biyopsişik yeteneklerle dünyaya geldiğini daha önce belirtmiştik. Aynı zamanda İnsanın eğiten ve eğitilebilen bir varlık olmasının, insana özgü bir varlık koşulu olduğunu da dile getirmiştik. Bu bağlamda insan için bu kadar önemli olan bir varlık koşulunun belirli şekilde korunması ve yerine getirilmesi için bazı düzenlemelerin yapılması gerektiği açıktır. Bu durum bizlere insan hakları içerisinde yer alan eğitim hakkını imler.

İnsan hakları kavramı, insanın olanaklarını gerçekleştirebilmesi bağlamında azami olarak sağlanması gereken koşulların bilgisini verir. “*İnsan hakları, her insanla ilgili bazı gerekleri dile getirirler. Bu gerekler, insanın değerini tanıma ve koruma istemleri olarak yani insanları yalnızca insan oldukları için koruma istemleri olarak ortaya çıkarlar*” (Kuçuradi, 2018, s. 1-2). Dolayısıyla insan hakları en genel anlamıyla etik ilkelerdir. Daha kapsamlı bir tanım verilecek olursa; insan hakları, insanın olanaklarını gerçekleştirmesi bağlamında ne gibi koşulların sağlanması gerektiğinin bilgisini veren, insanın değerini/onurunu koruyan bu amaçla türetilen etik ilkelerin tümüdür. Bu haklara sahip olmamızın tek koşulu insan olarak dünyaya gelmemizdir. Başka bir ifade ile insan dediğimiz canlı türündeki herkes sırf insan olduğu için bu haklara sahiptir. Dolayısıyla insan hakları evrenseldir.

İnsanın olanaklarını gerçekleştirmesi ancak eğitimle mümkün olmaktadır. Bu bağlamda Kuçuradi eğitim hakkını şu şekilde tanımlar: “*Eğitim (eğitim görme) hakkı, kişilerin insansal olanaklarını ve kendilerine özgü farklı yetenekleri geliştirebilmeleri için gerekli olduğu düşünülen önkoşulları sağlama istemidir*” (Kuçuradi, 1996, s. 10). Bu tanımdan yola çıkarak, bu hakkın gerçekleştirilebilmesi için bazı ön koşulların sağlanmış olması gerektiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu durum da bizlere devlet dediğimiz kurumu işaret eder.

Eğitim hakkı, insanın temel haklarından biridir. Kuçuradi’nin haklar sınıflandırmasına baktığımızda eğitim hakkının, beslenme, barınma ve sağlık hakkı gibi dolaylı olarak korunan haklar başlığı altında olduğunu görmekteyiz. Çünkü bu hakların sağlanabilirliği ve korunabilirliği devletin gerçekleştirmiş olduğu hukuki düzenlemelere bağlıdır. Kuçuradi bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “*Bu hakların sağlanması, başka bir tür haklara bağlıdır; ancak dolaylı olarak devletin kişilere tanıdığı haklar -sosyal- ekonomik – (ve bazı) siyasal haklar – her zaman değilse de çoğu zaman siyasal kararlarla kurulan kamu kuruluşları aracılığıyla korunabilirler*” (Kuçuradi, 2018, s. 6).

Eğitim hakkının, literatürdeki yaygın ifade ediliş biçimi ise şu şekildedir: Eğitim hakkı, insanların, ırk, cinsiyet, din, politik görüş, yaşlılık ve engellilik gibi durumlarına bakılmaksızın, hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadan, herkesin ücretsiz bir şekilde temel eğitimden faydalanması gerektiğini belirten insan hakkıdır (Ataman, 2008, s. 8).

İnsanın olanaklarını gerçekleştirebilmesi için ortaya çıkmış olan insan hakları kavramının insanlar tarafından tam olarak anlaşılıp kullanılabilmesi eğitim hakkının korunmasına bağlıdır. Dolayısıyla “*eğitim alma hakkının korunması, diğer hakların korunması için bir temel, bir zemin, bir bilinç oluşturmaktadır*” (Çotuksöken, 2012, s. 34). Çünkü insanın diğer haklarının neler olduğunu bilmesini ve kullanmasını sağlayan eğitimidir. Başka bir ifadeyle eğitim hakkı, insanın hak ve özgürlüklerinin farkındalığını sağlama bağlamında önemli bir haktır. Benedek’in yayına hazırladığı *İnsan Haklarını Anlamak* isimli kitapta, eğitim hakkı ile ilgili şu ifadeler yer verilmiştir:

Bir insan hakkı olarak eğitim hakkı ‘güçlendirme hakkı’ olarak nitelendirilebilir. Bu hak kişinin hayatının gidişatında ve özellikle devletin o bireyle ilgili eylemleri karşısında daha çok kontrol sahibi olmasını sağlar. Diğer bir deyişle, böyle bir hakkı kullanan bir kişi başka hakları da kullanma deneyimi yaşayabilir (Benedek, 2014, s. 267).

Eğitim hakkı, bireylerde belirli bir insan anlayışı gelişmesi bağlamında da oldukça önemlidir. Kuçuradi’nin de belirttiği gibi, insan hakları kavramında çift yönlülük esastır. Dolayısıyla insan hakları dediğimiz ilkeler bir insanın, insan haklarına uygun muamele görmesini içerdiği gibi, insan haklarına uygun muamele etmesini de içerir (Kuçuradi, 2018, s. 67). İnsan yapıp-eden bir varlıktır ve bu yapıp-etmelerinin arkasında aldığı eğitimlerin izleri mevcuttur. İnsanın belirli bir dünya görüşünün olmasını, insanın insana bakışını ve tutumunu belirleyen her şey insana eğitimle sağlanır. Bu bağlamda insanın kendi haklarını bilmesini ve diğer insanların da bu haklara sahip olduğunun farkında olmasını, sonuç olarak bu bilinçle birlikte ona göre tutum geliştirmesini sağlayan da eğitimidir.

Eğitim hakkının insan hakları bağlamında önemli işlevlerinden biri de insan başarılarının sürekliliğini sağlamasıdır. İnsanın değerleri dediğimiz şey, bir canlı türü olan insanın bütün başarılarıdır. Bunlara örnek olarak; felsefe, bilim, teknik, hukuk ve sanat eserleri verilebilir. Bu bağlamda insanın her bir başarısının devamı ancak eğitim ile mümkün olacaktır. Örneğin “*İnsanın bir başarısı olan bilim, toplumun ilerlemesinde bir ön şart olmaktadır. Bu durumda bilimin durmaması için de insanın sürekli çalışması, kendini aşması, eğitmesi ve durmadan öğrenmesi gerekmektedir*” (Büyükdüvenci, 2019, s. 204).

Eğitim hakkı, insanın olanaklarının farkına varılıp geliştirilmesine fırsat sunar. Bu bağlamda burada tasavvur edilen eğitim, “paideia” olarak ifade edilen eğitimdir. Dolayısıyla eğitimin her kademesinde, insan hakları eğitimine de gereken önemin verilmesi kaçınılmaz olmaktadır.

3.3 Uluslararası ve Ulusal Belgelerde Eğitim Hakkı

Eğitim, insanın insanlaşma sürecinde âdeta olmazsa olmaz diyebileceğimiz bir fenomendir. Bu durumu daha önceki bölümlerde dayanaklarıyla birlikte irdelemiştik. Bu bağlamda da eğitim hakkı, insan hakları düşüncesinin başlangıcından itibaren en önemli insan haklarından biri olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla uluslararası düzeyde çeşitli belgelerle de bu hakkın korunması güvence altına alınmıştır. Bu belgelerden ilk ele alınacak olan, 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesidir. İnsanın “eğitim hakkı” İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin yirmi altıncı maddesinde şu şekilde dile getirilmiştir:

Madde 26

1. Herkes, eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamalarında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yüksek öğrenim, yeteneğe göre herkese eşit olarak sağlanır.

2. Eğitim, insan kişiliğinin tam geliştirilmesi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu yerleştirmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki etkinliklerini güçlendirmelidir.

3. Ana-babalar, çocuklarına verilecek eğitimi seçmede öncelikli hak sahibidir.²

Bu maddenin birinci fıkrası, ilk bakışta, genel anlamda insanın eğitim hakkını korunmasına ilişkin bizlere çok şey ifade etmektedir. Madde açıkça eğitimin herkesin hakkı olduğunu ve en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasız olduğunu ifade eder. Fakat bu ifade, insanın olanaklarını gerçekleştirmesi bağlamında yeterli bir tanım olamamaktadır. Bunun nedeni, bu maddenin küçük yaşlardan itibaren dil, sosyal,

---

² Bkz. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

duygusal, bilişsel, bedensel vb. çeşitli alanlarda gelişim göstermeye başlayan insanın eğitimi için ilköğretim seviyesine kadar herhangi bir açıklama getirememesidir. Oysa eğitimin, çocukların gelişim aşamaları hesaba katıldığında ilköğretim aşamasından daha önce başlaması gerektiği son derece açıktır.

Bildirinin Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanmış orijinal metnine baktığımızda “*elementary school*” kavramı karşımıza çıkmaktadır. “*Elementary school*” kavramının ISCED³ tarafından yapılmış tanımını incelediğinde ise, ülkemizde “İlkokul-İlköğretim” kavramlarına denk gelen; okuma-yazma, temel matematik, temel bilgi alanlarını öğrenmek ve sonraki eğitim seviyeleri için bir temel oluşturmanın hedeflendiği bir aşamanın ifade edildiği görülmektedir. Eğitimin bu seviyede başlatılmasıyla insanın gelişimindeki ilk yılların âdeta göz ardı edildiğini ve bu ilk yıllarda verilmesi gereken eğitimin insan hakkı kapsamına alınmadığını söyleyebiliriz. Böylece, Avrupa ülkeleri ortalaması temel alındığında, 6-7 yaşına kadar olan zaman dilimindeki eğitimin, ebeveynlerin rızasına ve maddi imkânlarına bırakıldığını, dolayısıyla da aslında çocukların eğitim hakkına tam olarak sahip olması durumunun, tesadüflere bırakıldığını söyleyebiliriz.

Bununla birlikte “*elementary school*” kavramı içerisine, bazı ülkelerin erken çocukluk eğitimi de dahil ettiği görülmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerde erken çocukluk eğitimi zorunlu eğitim kapsamında olmaktadır. Birçok ülkede ise tıpkı ülkemizde olduğu gibi sadece “*ilköğretim*” çağını kapsadığını da söyleyebiliriz.

Bu bölümde incelenecek ikinci belge, 20 Kasım 1959 tarihinde ilan edilmiş olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesidir. Bu belge çocukluk döneminin özel durumundan dolayı yaşadığı ülkeden/toplumdan haklarının korunmasını ve gerçekleştirilmesini talep edemeyen -çocukluk dönemindeki- insanın, sahip olduğu hakların dile getirildiği bir bildirgedir. Bu bildirinin yedinci maddesinde çocuğun eğitim hakkı şu şekilde ifade edilmiştir:

---

³ Bkz. International Standard of Classification of Education

İlke 7

Çocuğun, en azından ilköğretim aşamasında, ücretsiz ve zorunlu bir eğitim almaya hakkı vardır. Çocuğa, genel kültürünü geliştirmeye yarayacak ve fırsat eşitliği temeli üzerinde yeteneklerini, kişisel yargı gücünü ve ahlâksal ve toplumsal sorumluluk duygusunu geliştirmesine ve yararlı bir toplum üyesi olmasına olanak sağlayacak bir eğitim verilir.

Çocuğun eğitiminden ve rehberliğinden sorumlu olanlar için yol gösterici ilke, çocuğun yararındır. Bu sorumluluk en başta çocuğun annesi ile babasınındır.

Çocuğa eğitimle aynı amaçlara yönelik bütün oyun ve eğlenme olanakları sağlanır; toplum ve kamu makamları çocuğun bu haktan yararlanmasını artırmaya çaba gösterir.⁴

İnsanın çocukluk döneminde haklarının korunabilmesi için devletler tarafından birtakım tedbirler alınması gerektiği açıktır. Bu belgede de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesindeki eğitim anlayışına paralel bir anlayışın devam ettiğini söyleyebiliriz. İnsanın, çocukluk döneminde alacağı eğitim için, ilköğretim dediğimiz 6-7 yaşlarında başlayan eğitim uygun görülmekte ve bu eğitimin ücretsiz-zorunlu eğitim kapsamında olması gerektiği belirtilmektedir. Dolayısıyla erken çocukluk dönemi ile ilgili bir açıklama getirmemektedir.

Burada belirtmekte fayda var hem İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin hem de Çocuk Hakları Bildirgesinin ortak özelliği, bildirge niteliğinde olmasıdır. Bu bağlamda devletler tarafından kolayca kabul edilmelerinin nedenleri hukuki bağlayıcılığının olmamasıdır (Kapani,1993, s.62). Bu iki belge, insanın olanaklarını gerçekleştirebilmesi için ona sağlanması gereken koşulların bilgisini veren etik belgelerdir. Sözleşmelerde ise taraf devletlerin yükümlülükleri belirtilmektedir.

Bu bölümde değineceğimiz diğer uluslararası belgelerden birisi Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal ve Kültürel Uluslararası Sözleşmesidir. Bu sözleşme 1966 yılında

---

⁴ Bkz. Çocuk Hakları Bildirgesi

kabul edilip imzaya açılırken, 1976 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşmeye bazı çekinceleriyle birlikte Türkiye Cumhuriyeti tarafından 2000 yılında imza atılmıştır. Sözleşmenin 13. ve 14. maddeleri eğitim hakkı ile ilgilidir ve şu şekilde ifade edilmiştir:

13. Madde – Eğitim Hakkı

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkese eğitim hakkı tanır. Sözleşmeci Devletler, eğitimin insan kişiliğinin ve onurunun tam olarak gelişmesine ve insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmesine yönelik olarak verilmesi konusunda birleşirler. Devletler ayrıca herkesin özgürlükçü topluma etkili bir biçimde katılmasını sağlayacak, bütün uluslar ile bütün ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştirecek ve Birleşmiş Milletlerin barışın korunması için yaptığı faaliyetlerini ilerletecek bir eğitim verilmesi konusunda anlaşılırlar.

2. Bu Sözleşmeye Taraf olan Devletler eğitim hakkının tam olarak gerçekleşmesini sağlamak amacıyla, şu yükümlülükleri yerine getirir:

- a) İlköğretim zorunludur ve herkese ücretsiz ilköğretim sağlanır;
- b) Teknik ve mesleki eğitim de dahil ikinci eğitimin farklı türleri ve özellikle başlangıçta verilecek ücretsiz geliştirme eğitimi gibi her türlü uygun vasıtalarla, kural olarak herkesin girmesine ve yararlanmasına açık duruma getirilir.
- c) Yüksek öğrenim, özellikle başlangıçta verilecek ücretsiz geliştirme eğitimi gibi her türlü uygun vasıtalarla, yetenek ölçüsüne göre herkesin eşit olarak yararlanmasına açık duruma getirilir.
- d) İlk eğitimin bütün dönemini tamamlayamamış veya bu eğitimi hiç alamamış olan kişiler, mümkün olduğu kadar temel eğitim almaya teşvik edilir veya bu eğitimi almaya mecbur tutulur.
- e) Her düzeydeki okul sistemlerinin geliştirilmesi aktif olarak sağlanmaya çalışılır; yeterli bir burs sistemi kurulur ve öğretmenlerin maddi koşulları sürekli olarak iyileştirilir.

3. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, anne babaların ve uygulanması mümkünse vasilerin de çocuklarını devlet tarafından kurulan okulların dışında var olan ama Devlet tarafından konulmuş veya onaylanmış standartların asgari

şartlarına sahip bulunan okullara gönderme ve kendi inançlarına uygun bir biçimde çocuklarına dinsel ve ahlaki eğitim sağlama haklarına saygı gösterir.

4. Bu maddenin hiçbir hüküm, bu maddenin birinci fıkrasında belirtilen prensiplerin özel eğitim kurumlarında her zaman yerine getirilmesi ve özel eğitim kurumlarında verilen eğitimin Devlet tarafından gösterilen asgari standartlara uyması halleri saklı kalmak kaydıyla, kişilere ve kuruluşlara eğitim kurumları kurma ve yönetme serbestisi verecek şekilde yorumlanamaz.”

14. Madde -Zorunlu İlköğretimi Sağlama Yükümlüğü

Bu Sözleşmeye Taraf Devletlerden, Sözleşmeye Taraf olduğu sırada anavatanında veya kendisinin egemenliği altında bulunan diğer ülkelerde parasız ve zorunlu ilköğretimi sağlayamamış olan Devletler, iki yıl içinde herkes için parasız zorunlu eğitimin prensiplerini ortaya koyan bir plan hazırlar ve bu planın makul bir süreyi aşmayacak şekilde kaç yıl içinde uygulanacağını gösteren ayrıntılı bir uygulama planı hazırlar ve kabul eder.⁵

Sözleşmenin 13. Maddesi, bu sözleşmedeki en uzun madde olmakla birlikte, eğitim hakkı bağlamında uluslararası hukuk alanındaki en geniş kapsama sahip madde olduğunu söyleyebiliriz (Uyar, 2006, s. 215). Sözleşmenin 13. maddesinin ilk fıkrasında, sözleşmeyi imzalayan tüm devletlerin, herkese eğitim hakkı tanınması gerektiği ve kişilere insan haklarına yaraşır bir eğitimin verilmesinin elzem olduğu dile getirilmektedir. Maddenin devamında ise kişilere insan haklarına yaraşır bir eğitim verilirken içerisinde insan hakları eğitiminin de olması gerektiğinin altı çizilmektedir.

Sözleşmenin ikinci fıkrasında ise taraf devletlerin eğitim hakkını gerçekleştirebilmeleri için ne gibi yükümlülükleri olduğu ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir. Bu fıkranın a bendinde ilköğretimin zorunlu olması ve ücretsiz bir şekilde verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Fıkranın diğer bentlerinde ise ilköğretim kademesinden sonraki üst öğrenme kademeleri için usul adaleti olarak eşitliğin sağlanmasına, eğitim faaliyetlerinden hiç yararlanamamış veya ilköğretimi tamamlayamamış kişilere yönelik alınması gereken tedbirlere değinildiğini görmekteyiz. Ayrıca son bentte dezavantajlı

---

⁵ Bkz. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

durumda olan başarılı öğrenciler için bursluluk sistemine yer verilmesi, öğretmenlerin iyi olma halinin de göz önünde bulundurulması durumlarının sürekli iyileştirilmesi gerektiği açıkça ifade edilmiştir.

Sözleşmenin 13. maddesinin 3. fıkrasında çocuğun eğitiminde anne-babanın taleplerinin nasıl göz önünde bulundurulacağı ifade edilirken, 4. fıkrasında da özel eğitim kurumlarındaki asgari eğitim standartlarının nasıl olması gerektiği açıklanmaktadır.

Sözleşmenin eğitim hakkı ile ilgili bir diğer 14. maddesinde ise, devletin zorunlu eğitim kapsamında ilköğretimin nasıl planlanması gerektiğine dair yükümlülükleri dile getirilmektedir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 9. Denetleme Komitesi "ilköğretim" kavramını açıklarken temele aldığı düşünceleri, kavram karmaşasına yer vermemek için, Herkes İçin Eğitim Dünya Bildirgesi'nin (WDEFA, 1990) şu maddesine dayanmıştır: "*Çocukların aile dışındaki temel eğitimlerini sağlayan sistem ilköğretim sistemidir. İlköğretim evrensel olmalı bütün çocukların temel öğrenme ihtiyaçlarını karşılamalı, toplumun kültürünü, ihtiyaçlarını ve imkanlarını dikkate almalıdır*" (5. Madde). Dolayısıyla komite ilköğretim kavramını UNICEF'in ele aldığı biçimde değerlendirmiş ve "*İlköğretim, temel öğretimin en önemli unsurudur*" anlayışını benimsemiştir (Uyar, 2006, s. 219).

Sözleşmede ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim ve temel eğitimin bahsedildiği bölümler incelendiğinde, devlete her eğitim kademesi için verilen yükümlülüklerin eşit olmadığını görebiliriz. Son olarak sözleşmeyi, ele aldığımız problemimiz dahilinde incelediğimizde de ilköğretim öncesi dönem olan, okul öncesi eğitime dair bir tedbirin sözleşmede bulunmadığını görmekteyiz.

Bu bölümde ele alacağımız dördüncü uluslararası belge ise 20 Kasım 1989 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilip imzaya açılan Çocuk Hakları Sözleşmesidir. Çocuk Hakları Sözleşmesinin 28. maddesinde eğitim hakkına şu şekilde yer verilmiştir:

Madde 28

1. Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle:

- a) İlköğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler;
  - b) Ortaöğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar;
  - c) Uygun bütün araçları kullanarak, yüksek öğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler;
  - d) Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler;
  - e) Okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.
2. Taraf Devletler, okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu Sözleşme 'ye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar.
  3. Taraf Devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası iş birliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur (ÇHS, 1989).⁶

Öncelikle bu maddenin birinci fıkrasının a bendini incelediğimizde de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesindeki eğitim hakkına dair tutumun benzeri bir şekilde devam ettiğini, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinden farklı olarak bu belgeye imzasını atmış olan taraf devletlerin yükümlülüklerinin dile getirildiğini söyleyebiliriz. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde “eğitim hakkı” her bir insan için olması gerekenleri etik bir belge olma çerçevesinde dile getirirken, Çocuk Hakları Sözleşmesinde ise taraf devletlerin “eğitim hakkı” ile ilgili yükümlülüklerine vurgunun söz konusunu olduğu görülmektedir. İnsan

---

⁶ Bkz. Çocuk Hakları Sözleşmesi

Hakları Evrensel Bildirgesinde olduğu gibi Çocuk Hakları Sözleşmesini de erken çocukluk dönemine ilişkin ele aldığımızda ilköğretim çağı öncesine herhangi bir vurgu yapılmadığını görmekteyiz.

Çocuk Hakları Sözleşmesinin 2006 yılında yayımlanmış yedinci genel yorumunda “*Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanması*” konusu ele alınmış, 28. Maddede erken çocukluk dönemindeki eğitim ile ilgili şu ifadelere yer verilmiştir: “*Erken çocukluk eğitimi. Sözleşme, çocuğun eğitim özellikle de ilköğrenim hakkının herkes için parasız olarak yaşama geçirilmesi gerektiğini kabul etmektedir. (Madde 28). Komite, kimi devletlerin bir yıllık okul öncesi eğitimi bütün çocuklar için parasız olarak yaygınlaştırma planları yaptıklarını memnuniyetle saptamaktadır*” (ÇHS, Yorum No.7).⁷

Komitenin ilkokul çağındaki eğitimin zorunlu olması gerektiğine dair vurguyu burada yinelediğini görebiliriz. Okul öncesi eğitimin bir yıllık ücretsiz olacak şekilde planlamasını ise sadece taktirle karşıladıklarını ifade etmektedirler.

Bu bölümde ele alacağımız ilk ulusal belge, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasıdır. Anayasanın 42. maddesinde eğitim hakkı şu şekilde dile getirilmiştir:

Madde 42 – Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.

Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz. İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır. Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir.

Devlet, maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar.

---

⁷ Bkz. Çocuk Hakları Sözleşmesi Yorum No.7

Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır (T.C. Anayasası, 1982, s. 14).⁸

Anayasa'nın eğitim hakkıyla ilgili bu maddesini incelediğimizde negatif bir ifadenin yer aldığını görmekteyiz. Bu ifade ile Anayasa "(...)kamu otoritelerine bireyin eğitim ve öğrenim almasını engellememe negatif ödevini yüklemekle birlikte Anayasa'da öngörülen ilköğretim dışında devletin tüm bireylere eğitim ve öğrenim sağlaması şeklinde pozitif bir ödev yüklenmemektedir" (RG, 29116).⁹ Dolayısıyla Anayasanın eğitim hakkı ile ilgili maddesini incelediğimizde, daha önce de değindiğimiz "ilköğretim" kavramının ön planda olduğunu, ilköğretimin bütün vatandaşlar için zorunlu ve devlet okullarında parasız olduğunu belirtildiğini görülmektedir. Dezavantajlı yani maddi anlamda yetersizliği olan başarılı öğrenciler için burs gibi çeşitli düzenlemelerin söz konusu olduğunu, kısmen de ayrımcılık yasağına değinildiğini söyleyebiliriz. Problemimiz çerçevesinde maddeyi incelediğimizde de erken çocukluk eğitimini içeren herhangi bir ifadenin yer almadığı görülmektedir.

Son olarak Türkiye Cumhuriyeti 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanununun 7. Maddesinde eğitim hakkı şu şekilde dile getirilmektedir: "*Madde 7 – İlköğretim görmek her Türk vatandaşının hakkıdır. İlköğretim kurumlarından sonraki eğitim kurumlarından vatandaşlar ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde yararlanırlar.*"¹⁰

Millî Eğitim Temel Kanununda da "ilköğretim" kavramına yer verilmeyle birlikte tüm vatandaşların hakkı olduğuna vurgu yapılmaktadır. İlköğretim öncesi için herhangi bir açıklama yapılmazken, ilköğretim sonrası için kişinin yetenekleri doğrultusunda eğitim kurumlarından faydalanabileceği belirtilmiştir. Aynı zamanda dikkat edilirse ilköğretim sonrasındaki eğitim kademelerinin eğitim hakkı kapsamına girdiğine dair bir ibareye de yer verilmemiştir.

Tüm uluslararası ve ulusal belgelerde "ilköğretim" çağı eğitiminin öncelendiğini, Çocuk Hakları Sözleşmesinin yedinci yorumu haricinde erken çocukluk dönemiyle ilgili bir ifadeye yer verilmediğini görmekteyiz. Daha eski belgelerin, ilan edildiği zaman

---

⁸ Bkz. [Türkiye Cumhuriyeti Anayasası](#)

⁹ Bkz. [Negatif Yükümlülük Açıklaması Madde 36](#)

¹⁰ Bkz. [Millî Eğitim Temel Kanunu](#)

çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Fakat yakın zamanda yapılan yeni yorumlarda da erken çocukluk dönemine gereken önemin yeterince verilmediği ve zorunlu eğitim kapsamına alınmadığı açık bir şekilde görülmektedir.

4. ZORUNLU EĞİTİM VE EĞİTİMDE FIRSAT EŞİTLİĞİ

4.1 Zorunlu Eğitim

İnsanın tarih sahnesinde varoluşuyla birlikte ona verilmesi gereken eğitimin nasıl bir nitelikte olması gerektiği ile ilgili tartışmalar halen güncelliğini koruyor. Bu bağlamda da eğitimin dinamik bir olgu olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Aydınlanma çağı ve sonrasında gelen Sanayi Devrimi insanın nasıl bir eğitim alması ile ilgili tartışmaların yakın dönemli miladını oluşturuyor desek abartmış olmayız.

Aydınlanma çağıyla birlikte insan aklına ve insanın bilgi birikimine verilen önem artmış, dogmalardan uzaklaşmış, eğitimin de daha sistematik bir şekilde verilmesi gerektiğine dair düşünceler ön plana çıkmıştır (Akçabay, 2013, s. 199). Daha önceki bölümlerde eğitimin sosyolojik işlevinin tanımını yaparken bir toplumun eğitimden beklentisinde, kültürel değerlerinin aktarımının da söz konusu olduğunu belirtmiştik. Bu bağlamda da Aydınlanma Çağı ile toplumların kültürel mirasının, daha sistematik aktarımına olan ihtiyacın, eğitimin formelleşmesi sürecini hızlandırdığını da söyleyebiliriz.

Tam da bu noktada eğitim türlerine değinmek, konunun anlaşılabilirliğini arttırması bağlamında yerinde olacaktır. İnsan hayatında eğitim dediğimiz faaliyetler bütünü formel eğitim süreçleri ve informel eğitim süreçleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Belirli bir mekânda, kişiye verilmek istenen kazanımlar çerçevesinde planlanmış ve verilmek istenen eğitim doğrultusunda bu eğitim konusunda uzman olmuş kişilerce verilen eğitim faaliyetlerin tümüne formel eğitim diyoruz. Formel eğitim süreçleri de kendi içinde örgün eğitim ve yaygın eğitim olarak ikiye ayrılmaktadır. Örgün eğitim faaliyetleri ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite eğitimini imlerken, yaygın eğitim ise hizmetiçi eğitim faaliyetlerini ve kursları imlemektedir. İinformel eğitim ise belli bir planlamaya ve yaş aralığı gibi zamana tabi olmayan, standardize olmamış, tüm bunların yanında önceden belirlenmiş bir mekâna da bağlı kalmayan eğitimlerin tümünü kapsamaktadır. Bir alanda uzmanlaşmış kişilerce verilen bir eğitim olmadığı için, bu eğitimi alan kişilerdeki geri bildirimlerin her zaman olumlu olduğu da söylenemez (Erden, 2019, s. 13-16).

Modern öncesi toplumlarda formel eğitimden ziyade informal eğitimin yaygın olduğunu, informal eğitimin daha çok aile tarafından verildiğini, formel eğitime de sosyal anlamda statüsü yüksek bir azınlık tarafından erişilebildiğini belirtmek yerinde olacaktır (Akçabay, 2013, s. 197). Aydınlanma ile insan aklına verilen önemin artması, sonrasında Sanayi Devriminin gerçekleşmesi, üretim şeklinin değişmesi ve dolayısıyla beraberinde gelen toplumsal değişimler, modern öncesi dönemde verilen informal eğitimi yetersiz kılmıştır. Nitelikli iş gücüne olan ihtiyaç artmış, her neslin bir önceki nesilden daha donanımlı olması gerekliliği açığa çıkmış tüm bu yaşanan değişimler sonucunda sanayileşmeyle birlikte kentleşmenin hızla artması sonucu, aile kurumlarındaki gerçekleşen değişimlerin başka bir ifade ile bozulan toplumsal yapıların yeniden sağlanması açısından formel eğitime duyulan ihtiyaç kaçınılmaz olmuştur (Akçabay, 2013, s. 199).

Tüm bu verilerin ışığında zaman içerisinde formel eğitimin, toplum ve ulus devlet içerisinde bütünlüyci bir etkiye sahip olması ve devletin varlığını meşrulaştırmak için eğitimi bir araç olarak kullanma düşüncesi, zorunlu eğitim kavramının zaman içinde ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Peki zorunlu eğitim nedir? Zorunlu eğitim, devlet tarafından yapılmış hukuki düzenlemeler ile belirli bir yaşa gelmiş çocukların tamamının, belirli bir süre boyunca okula gitmesini, yani örgün eğitim-öğretim faaliyetlerine zorunlu olarak katılmasını ifade eden bir kavramdır. Zorunlu eğitimde çocukların okula devam durumları devlet tarafından denetlenmekte, aksi durumda ebeveynler çeşitli yaptırımlara maruz kalmaktadır (Cevizci, 2010, s. 517). Zorunlu eğitim, devlet güvencesi altında verilen ücretsiz bir eğitimidir. Diğer bir deyişle devletin eğitim hakkını korumak için kullandığı bir yöntemdir. Peki bu kavram eğitim hakkı çerçevesi içerisinde ele alınıyorsa zorunlu eğitim, eğitim hakkının korunması için bir gerekliliktir denilebilir mi? Zorunlu eğitim, insanların belli bir yaştan itibaren eğitim almasını güvence altına aldığı için eğitim hakkının korunması açısından bir gerekliliktir diyebiliriz. Çünkü kişi aldığı eğitim sayesinde yaşamını şekillendirir, haklarını öğrenir ve kullanma deneyimi yaşayabilir. Bununla birlikte kişinin olanaklarını gerçekleştirilmesinin önündeki birçok engel de aşılmış olur. Dolayısıyla eğitim, diğer hakların bilinmesi ve kullanılması söz konusu olduğunda âdeta bir önkoşuldur diyebiliriz.

4.1.1 Zorunlu eğitimin meşruluğu

Günümüzde zorunlu eğitim karşıtı insanların sayısının gittikçe arttığını söyleyebiliriz. Kavramımızın açıklığa kavuşması için şu soruyu da sormak gerekmektedir: Zorunlu eğitimin olumsuz yanları var mıdır? Başka bir ifade ile zorunlu eğitimin insan haklarını ihlal eden bir yanı var mıdır? Zorunlu eğitim, içeriği devlet tarafından belirlenen belirli bir müfredatı içerir. Bir ulus devletin sürekliliği hedeflendiği için de verilen eğitim, ülke sınırları içerisinde yaşayan yurttaşlarına belirli bir kimlik kazandırma gayesi ile birtakım ritüelleri de içerisinde barındırır. Devlet tarafından “*kurumsal, rasyonel ve standardize edilmiş bir eğitim olan zorunlu eğitim; toplumun her kesiminden insanın vatandaşlık kimliği ile ulus çatısında bütünleşmesini sağlar*” (Akçabay, 2013, s. 211). Dolayısıyla zorunlu eğitimin toplumsal bir işlevi olduğu da anlaşılmaktadır. Fakat devlet güvencesi altında olan zorunlu eğitimin belirli bir ideolojinin dayatması şekline bürünmesi durumunda ise orada birtakım hak ihlallerinin ortaya çıkmaya başlayacağını ileri sürülebiliriz. Çünkü insan küçük yaşlardan itibaren zorunlu eğitim almaya başladığı için bu ideolojik dayatmalar karşısında savunmasız kalacak ve bu durum özgür düşüncenin karşısında birtakım engellere neden olacaktır.

Bununla birlikte eğitimin toplumsal işlevi düşünüldüğünde, içinde bulunulan kültürün değer aktarımı yapılırken değişimlere açık olmama hali, kuşaklararası çatışmaya yol açacağı gibi mevcut verilen eğitimin meşruluğunu da tartışma konusu yapmaktadır (San, 1986, s. 209). Dolayısıyla da burada zorunlu eğitim kapsamında verilecek eğitimin nasıl olması gerektiği problemi ortaya çıkmaktadır.

Pestalozzi konumuz bağlamında eğitimin nasıl olması gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir:

Eğitim özgürlükçü olmalıdır. Bireye hürce zihin yürütme yeteneği kazandırmalıdır. Eğitim adı altında eğitim kurumunun çıkarına uygun verilenlerin dikte edilmesi ve bireyin zihnini kullanılamaz hale getirilmesi eğitim değildir. Temelinde sorgulama olmayan dogmatik bilgi yığınlarının aktarılması işlemine eğitim demek eğitimin özüne saygısızlıktan başka bir şey değildir (Pestalozzi, 2018, s. 89).

Tam da bu noktada insan haklarına dayalı devlet anlayışı bize bir yol gösterici olmaktadır. Soysal'a göre,

İnsan haklarına dayanan devlet, bu amaca bağlı olan, böyle bir ideale yönelen insan haklarını kendi varlığının temel nedeni sayan devlet demektir. O devlette, devletle insan karşı karşıya gelmiş değildir. Tam tersine, devlet, kişinin özgürlüğü ile kamunun çıkarlarını bağdaştıran, her şeyden önce insanın onurunu korumak için var olan bir kuruluştur (Soysal, 1997, s. 55).

Dolayısıyla zorunlu eğitim kapsamındaki eğitimin meşru olabilmesi için, kişinin olanaklarını gerçekleştirecek ortamın devlet tarafından sağlanması gerekmektedir. Başka bir deyişle *“eğitimin meşruluğu ancak, kişinin, maddi ve manevi varlığını geliştirmeye (onu özgürleştirmeye) yönelik olmasıyla sağlanır”* (Altunya, 2019, s. 30). Devlet eğitim sistemini düzenlerken insan onurunu temel çıkış noktası olacak şekilde hareket etmelidir. *“Bütün bu süreçte devletin görevi oldukça kritiktir. Devlet eğitimin ancak nitelikli ve ampirik bir eğitimin garantörü olmak zorundadır”* (Pestalozzi, 2018, s. 43). Ancak o zaman zorunlu eğitimin meşruluğu problem durumu olmaktan çıkacak ve insanın eğitim hakkına hizmet eder bir niteliğe bürünecektir.

Dolayısıyla zorunlu eğitim kapsamında tasavvur edilen eğitim şekli; insanı eleştirel düşünmeye sevk eden, edindiği bilgiyi sorgulatan başka bir deyişle bilmesinin önündeki engellerin farkında olmasını sağlayan, insanlık durumunu öğretene, dünyalı kimliğini ortaya koyan, belirsizliklerle başa çıkabilecek şekilde yetiştirilmesine olanak sunan tüm bunlarla birlikte etik ve değerlendirme eğitimi de kapsayan, anlayış etiğine sahip insanlar yetiştirmek gayesinde olan bir eğitimidir (Morin, 2006). Başka bir ifade ile insan hakları bilgisini içeren ve insan haklarını merkeze alan bir eğitimidir. Ancak bu düşünülen eğitim biçimi ile insan en iyi şekilde olanaklarını gerçekleştirebilme ortamı içerisinde yer alacaktır. Kuçuradi paideia terimi ile ifade ettiği bu eğitimi şu şekilde tanımlamaktadır:

Kişinin düşünsel/bilgisel yeteneklerini geliştirmesine yardımcı olan eğitim: eğitilenin, bilmek istediğini nesneleştirmesini ve doğrudan doğruya -başkasının gözlüklerini kullanmadan- bilmesini sağlayan, onu kendi gözleriyle görmesini sağlayan eğitimidir; öyle ki, böyle bir eğitimden sonra kişi, hayatta da bunu kendi başına yapabilecek duruma gelsin. Bu eğitilene nereye bakacağını gösteren

eğitimidir; baktığı yerde ne göreceğini söyleyen eğitim değil.(Kuçuradi, 2007, s. 17-18)

4.2 Eğitimde Fırsat Eşitliği

4.2.1 Eşitliğe genel bakış

Eğitimde fırsat eşitliği, zorunlu eğitim bağlamında ele alacağımız önemli kavramlardan biridir. Bu bağlamda da eğitimde fırsat eşitliğini tam anlamıyla anlayabilmek için eğitimde eşitlik türlerine bakmak bizim için kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü eşitlik kavramı, bağlamına göre oldukça farklı anlamlara gelebilen bir kavramdır.

Eşitlik ilk bakışta bizlere matematiksel bir durumu ifade etmektedir. Bu bağlamda da insanın aklına, matematiksel açıdan eşitlik denilince, en basit ifadesi ile bir artı birin eşiği olan “iki” sayı değeri gelmektedir. Matematiksel olarak ele alındığında eşitlik konusunun oldukça basit bir konu gibi görüldüğü söylenebilir. Çünkü soyut bir alanda bir ifadenin eşitini bulma durumu söz konusudur. Aynı zamanda matematiksel bağlamda eşitlik bizlere kesin sonuçlar verebildiği için de eşitlik kavramını duyduğumuzda bizlere güven verdiğini de söyleyebiliriz (Altunya, 2019, s. 31). Fakat sosyal bilimler içerisine girdiğimizde eşitliğin matematik alanında ele alındığı kadar basit bir kavram olamayacağını görmekteyiz. Çünkü eşitliğin sağlanma durumu, neye göre? kime göre? ve nasıl? olması bağlamında sosyal bilimcilerce tartışma konusu olmaktadır.

İnsanların yetenekleri, fiziki özellikleri ve içinde yaşadıkları toplumdaki konumları birbirinden oldukça farklı olduğu için matematiksel açıdan eşit olduklarını söyleyemeyiz. Dolayısıyla bütün insanların öğrenme becerilerinin, zekâ seviyelerinin ve potansiyellerinin eşit düzeyde olabileceğini düşünmek veya ifade etmek çok doğru bir yargı olmayacaktır (Altunya, 2019, s. 31). Bu durumun matematiksel ifadesi de mümkün görünmemektedir. “İnsanların biricikliği ve sonuçta kıyas kabul etmez oluşları, aralarında belirlemesi olanaksız olan temel eşitsizlikleri oluşturmaktadır.” (Nash, 2019, s. 88). Başka bir ifade ile insanların bir bakıma paylaştığı temel bir eşitsizlik halinin olduğunu söyleyebiliriz

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin ilk maddesi bu konuya ilişkin bizlere güzel bir örnek sunmaktadır. “Her insan özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğar.” (İHEB 1. Madde)

cümlesinde bizlere düz bir ifade ile “her insan eşittir” demek yerine, hangi bağlamlarda insanların eşit olduğu, söz konusu olan kavramlar çerçevesinde ifade edilmiştir. Bir başka örnek için Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 10. maddesine bakabiliriz: “*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir*” (T.C. Anayasası 10. Madde). Bu anayasa maddesinde de görüldüğü üzere bizlere insanların eşitliği, kanun önünde eşit olma durumu ile ifade edilmiştir. Dolayısıyla sosyal bilimlerde eşitlik kavramından söz edilirken ele alındığı kapsamdan bağımsız düşünülemez diye söylenebilir.

Akarsu’ya göre eşitlik en genel anlamıyla değer, yaş, hak, ödev gibi durumlarda eşit olmayı imlemektedir (Akarsu, 1975, s. 68). Akarsu’nun hazırlamış olduğu *Felsefe Terimleri Sözlüğü* içerisinde bu yukarıdaki tanımın alt başlıklarında da “toplumsal eşitlik, siyasal eşitlik, fırsat eşitliği” kavramlarının yer aldığını görürüz. Burada da sosyal bilimlerde eşitlikten söz edilirken, birlikte ifade edildiği bağlamın, kavramın doğru bir şekilde açıklanabilmesi için önemli olduğu görülmektedir.

Eğitimde eşitlikten bahsederken en genel ifade ile insanların aynı imkânlar doğrultusunda, aynı muamelelere maruz kalması ve tüm bunların sonucunda benzer sonuçların elde edilmesi halinden söz edebiliriz (Cevizci, 2010, s. 211). Fakat bu tanımlamada her bir kişinin biricikliğinin göz ardı edildiği, engelliler, üstün zekâlılar gibi dezavantajlı olan kişiler için de bir bakıma adaletsizliğin söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda yine her bir insanın birbirinden farklı yetenek ve ilgi alanlarına sahip olması açısından benzer sonuçların elde edilmesinin de pek mümkün olmayacağını öngörebiliriz. Bu nedenle de eğitimde eşitlikten bahsederken tek bir tanım bizim için yeterli olamamaktadır. Diğer bir deyişle, eğitimde eşitlik kavramının da ele alındığı farklı bağlamlar söz konusudur.

4.2.2 Eğitimde eşitlik türleri

Eğitimde eşitlikten söz ederken eğitim felsefecilerine göre ele alınması gereken en az dört eşitlik türü vardır. Bunlardan ilki *muamele eşitliği*dir. Aynı referans özelliklerine sahip bir grubun/öğrencilerin tamamının aynı muameleye tabi tutulması haline, muamele eşitliği denmektedir (Cevizci, 2010, s. 212). Tanımdan da anlaşılacağı üzere bir bakıma ilk yaptığımız genel tanımla benzer özellikler taşıdığını söyleyebiliriz. Bu eşitlik türünde

bütün öğrencilerin tıpatıp aynı dersleri almaları, aynı öğretim süreçlerinden geçmeleri, aynı müfredata tabi olmaları durumu söz konusudur. Dolayısıyla hiçbir öğrencinin biricikliğine başka bir ifade ile kişisel potansiyel ve yeteneklerine bakma ve ona göre muamele etme durumu söz konusu değildir. Bazı eğitim felsefecilerine göre muamele eşitliğinde hedeflenen bir bakıma kişinin cinsiyet, ırk, engellilik haline bağlı gerçekleştirilecek ayrımcılığın önüne geçmektir. Fakat sonuç olarak muamele eşitliğine bakıldığında eşit muamele etmenin gerekçelendirmesinin net bir şekilde ifade edilmediğini söylemek, yerinde olacaktır (Winch ve Gingell, 2008, s. 76).

İkinci olarak ele alacağımız eşitlik türü ise *sonuç eşitliği* düşüncesidir. Bu eşitlik türünün adından da anlaşılacağı üzere, eğitimin süreç kısmından çok sonuç bölümüne vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla bu eşitlik türünde önemli olan eğitim-öğretim süreçlerinin değerlendirme aşamasıdır diyebiliriz. Sonuç eşitliği bizlere, belli bir eğitim sürecine dahil olan öğrencilerin aynı sınava girmesini, sınavlardan başarı ile geçip aynı sonuçlara erişmesini ifade etmektedir (Cevizci, 2010, s. 212). Farklı değerlendirme türleri ele alındığında sonuç yerine ürünlerin de bu kapsama girdiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla bireysel özellikleri birebir aynı olmayan öğrenci topluluğunun birebir aynı sonuçları almasını beklemek çok gerçekçi görünmemektedir. Özellikle ölçme değerlendirme faaliyetlerinde öğrencilerin içinde buldukları stres durumu veya başka bir ifade ile kaygı düzeyleri değişkenlik gösterdiği için öğrencilerin iyimser bir düşünce ile potansiyellerinin aynı olduğu kabul edilse bile, sonuçların çeşitlenebileceği oldukça açıktır. Dolayısıyla sonuç eşitliği, beraberinde sonuç eşitsizliğini de getirmekte, bu bağlamda da tartışma konusu olmaktadır (Winch ve Gingell, 2008, s. 76).

Üçüncü olarak ele alacağımız eşitlik türü ise *usul adaleti olarak eşitlik* türüdür. Usul adaleti olarak eşitlik, “*aynı referans grubuna mensup olan insanların, kaynakların paylaşımı veya birtakım iyilere ya da değerlere ulaşma noktasında aynı değerlendirmeye tabi tutulmaları, aynı haklara sahip olmalarını gerektiğini dile getiren(...)*” eşitlik türüdür (Cevizci, 2010, s. 211). Buna örnek olarak tüm çocukların eğitim hakkına sahip olmasını verebiliriz. Bu eşitlik türünde referans grupları ele alınırken, özel durumu olan kişilerle ilgili bir açıklık getirme durumu söz konusu değildir. Örneğin belli bir eğitim kademesindeki öğrenciler sınava tabi tutulacaktır. Sınavın yapılacağı mekâna yatalak olan bir öğrencinin gelmesini beklemek gerçekleşmesi zor bir düşüncedir (Winch ve

Gingell, 2008, s. 75). Bu bağlamda da usul adaleti olarak eşitlik için, konumuz bağlamında ele aldığımız örnekte de belirttiğimiz gibi tüm çocukların eğitim hakkına sahip olmasını genel olarak ifade eden, fakat çocukların diğer bir deyişle referans grubundakilerin özel durumları için herhangi bir yaptırımında/çözümde bulunmayan bir eşitlik türüdür diyebiliriz.

Bu noktada konunun daha da açıklığa kavuşması için muamele eşitliği ile usul adaleti olarak eşitlik arasındaki farkı dile getirmek yerinde olacaktır. Çünkü ilk bakışta birbirine çok benzedikleri öngörülebilir. Burada konuyu daha iyi anlayabilmek için kelime anlamlarına bakılması, konunun anlaşılabilirliği adına önemli ipuçları verecektir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde “muamele” kelimesi için “davranış, yol, yöntem, işlem” karşılık olarak verilmektedir. Yine aynı sözlükte “usul” kelimesine baktığımızda ise “yöntem” kelimesi karşımıza çıkmaktadır. “Usul adaleti” kavramı için literatürde aynı zaman “prosedür adaleti” söz öbeği de kullanılmaktadır. Sözlükte “prosedür” kelimesine karşılık olarak da “işlem, yöntem” kelimeleri verilmektedir. Dolayısıyla muamele eşitliğinde kişilerin davranışları söz konusu olurken, usul adaleti olarak eşitlikte mevcut kurala sadık kalmanın imlendiğini söyleyebiliriz. Usul adaleti olarak eşitlik, davranışı değil kuralları belirlemektedir. Muamele eşitliğinde ise kişilere uygulanan davranışların eşit olmasına vurgu yapılmaktadır.

Son olarak ele alacağımız eşitlik türü ise *eğitimde fırsat eşitliği*dir. Usul adaleti eşitliği bize herkesin eğitim hakkına sahip olduğunu imlemekte fakat eğitime erişimi olmayanlar için bir şey söylememektedir. Sonuç eşitliği ve muamele eşitliğinde de öğrencilerin halihazırda eğitim-öğretim sisteminin içinde yer aldıkları varsayılmakta, eşitlik anlayışları da bu bağlamda ele alınmaktadır. Usul adaleti eşitliği, muamele eşitliği ve sonuç eşitliği türlerinin hukuki anlamda şekli eşitlik türüne girdiğini söyleyebiliriz. Şekli eşitlik, gerçek eşitliğin sağlanması bağlamında yetersiz kalmakta, kişi ve kişi grupları arasındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılmasına yönelik bir açıklama getirmemektedir. Bununla birlikte şekli eşitlikte, toplum içinde farklı olan kişi ve grupların, topluluğun çoğunluğu başka bir ifade ile baskın grup tarafından uygun görülen kurallara zorlanması durumu da söz konusudur (Gül ve Karan, 2011, s. 6). Dolayısıyla kişi ve gruplardaki farklılıklar gözetilmediği için eğitim bağlamında ele aldığımız bu üç eşitlik türü, kişilerin eğitim hakkına erişiminde yetersiz kalmaktadır. Bu bölümde son olarak ele aldığımız

eğitimde fırsat eşitliği ise “(...)eğitim hizmetlerinden faydalanma noktasında herkesin aynı fırsatlara sahip olması gerektiğini, bu bakımdan da dezavantajlı olanlara pozitif ayrımcılık yapılması gerektiğini(...)” ifade etmektedir (Cevizci, 2010, s. 211). Başka bir ifade ile toplumda imkânları sınırlı ve kaynakları yetersiz bireylere, eğitim hizmetlerine erişimin sağlanması noktasında, eşitlik sağlamaya yönelik bir fırsat sunulmaktadır.

Eğitimde fırsat eşitliğinin kapsamını anlayabilmek için eğitim bağlamında ayrımcılık¹¹ yasağı kavramına da bakmak kaçınılmaz olmaktadır. Ayrımcılık yasağı, ırk ve etnik köken, dil, din, cinsiyet, engellilik hali, hastanede tedavi görmesi, özgürlüğünden yoksun ve devletin bakım ve gözetiminde olması hallerinde hiçbir ayırım gözetilmeksizin çocukların eğitim hakkından faydalanmaları gerektiğini belirtir. Başka bir ifade ile ayrımcılık yasağı devletin eğitimde ayrımcılık yapmaması gerektiğine dair negatif yükümlülüğünü dile getiren bir kavramdır (Gül, 2009, s. 24). Dolayısıyla devlet ayrımcılık yasağına ilişkin pozitif tedbirler almalıdır. Eşitsizliklerin ortadan kaldırılması bağlamında ayrımcılık yasağı önemli bir kavram olmakta fakat yeterli koşulu sağlayamamaktadır. Ayrımcılık yasağının yeterli olamaması durumunda eğitime erişimin sağlanabilmesi için devletin fiilen alması gerektiği tedbirler vardır. “*Başka bir ifadeyle, ayrımcılığa ilişkin pozitif tedbirler bizzat ayrımcılığı önlemeyi ve ortadan kaldırmayı amaçlarken, fırsat eşitliğinin sağlanmasına yönelik tedbirler, ayrımcılık ve diğer nedenlere bağlı dezavantajların sonuçlarını ortadan kaldırmaya yöneliktir.*” (Gül, 2009, s. 41)

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Genel Yorum 13’te eğitim hakkının erişilebilir olması gerektiğini dile getirmiş ve erişilebilir olmasının dayanaklarını şu koşullara bağlamıştır:

1. “*Yasaklanan ayrımcılık zeminlerine dayalı olarak, eğitimde hukuken veya fiilen ayrımcılık yapılmamalı,*
2. *Eğitim fiziksel olarak erişilebilir olmalı,*

---

¹¹ Ayrımcılık sözcüğü “fark” anlamına gelmektedir. Ayrımcılık kelimesi ise “bölmeyi, ayırmayı” ifade etmektedir. Dolayısıyla konu bağlamında burada kelimenin “ayırım” şeklinde kullanılması tercih edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Betül Çotuksöken *İnsan Hakları ve Felsefe*, Papatya Yayıncılık Eğitim, İstanbul, 2012 ss. 157-164

3. *Eğitim ekonomik yönden erişilebilir olmalıdır” (Gül, 2009, s. 21).*

Bu koşullara baktığımızda kişilerin eğitim hakkına tam anlamıyla erişimi için ayırıcılık yasağının yanında eğitimin fiziksel ve ekonomik olarak erişilebilir olmasının gerekliliğine vurgu yapıldığını görmekteyiz. Eğitime fiziksel ve ekonomik olarak erişim, eğitimde fırsat eşitliğinin kapsamına girmektedir.

Eğitimin fiziksel olarak erişilebilir olması, iki yönlü olarak ele alınması gereken bir konudur. İlk olarak ele alacağımız yönünde, çocuğun gerek yürüyerek gerek bir araç vasıtasıyla ulaşım sağlayabileceği bir mesafede, yer aldığı eğitim kademesine uygun okul bulunmasını ifade edilmektedir. Okul yürüyüş mesafesinde değilse ve okulun bulunduğu bölgeye herhangi bir toplu taşıma aracı da bulunmuyorsa, bu bağlamda erişimin olmadığını söyleyebiliriz (Gül, 2009, s. 42). Bu durumda fırsat eşitliğinin sağlanması durumuna, Millî Eğitim Bakanlığının taşınabilir eğitim sistemi örnek olarak verilebilir. Öğrenciler yaşadıkları bölgede çoğu zaman sayıca yetersiz olmalarından dolayı okul açılmadığı için yakındaki başka bir bölge okuluna bakanlıkça tahsis edilen servisler ile ücretsiz bir şekilde taşınır. Evlerinden uzakta oldukları için bu öğrencilere ücretsiz yemek hizmeti de verilir. Bu fiziksel erişim durumuna başka bir alternatif çözüm ise teknolojinin yardımı ile bu öğrencilere uzaktan eğitim verilmesi durumudur (Gül, 2009, s. 42).

Eğitimin fiziksel olarak erişilebilir olmasının diğer bir boyutu engelli başka bir ifade ile özel gereksinimli çocukları kapsamaktadır. Bu boyut okul içinde öğrencilerin kullanmak durumunda olduğu derslik, tuvalet, kantin, kütüphane vb. mekanların engelli olan öğrenciler açısından da erişilebilir olması gerektiğini ifade eder (Gül, 2009, s. 43). Gül’ün belirttiğine göre esasen fiziksel erişimin bu boyutunda engelli bir öğrencinin okula ulaşım konusunda karşılaştığı güçlükler fırsat eşitliği çerçevesinde değerlendirilirken, okula geldikten sonra, okul içindeki eğitim öğretim faaliyetlerine erişememesi ise ayırıcılık yasağı çerçevesinde değerlendirilmelidir (Gül, 2009, s. 43).

Eğitimde fırsat eşitliğinin diğer bir kapsamı, eğitimin ekonomik yönden erişilir olmasıdır. Ekonomik yönden erişilebilirlik, eğitimin ücretsiz olmasını, gerektiğinde dezavantajlı öğrencilere yeterli burs olanağı sağlanmasını, bununla birlikte eğitime ilişkin kitap, kırtasiye, üniforma gibi ek masrafların karşılanmasını ifade etmektedir (Gül, 2009, s. 43).

Dolayısıyla eğitimde fırsat eşitliğinin, ekonomik yönden erişilebilirliği bağlamında eğitimin ücretsiz olmasının gerekliliği, bize zorunlu eğitimi işaret etmektedir diyebiliriz.

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununda eğitimde fırsat eşitliği 8. maddede şu şekilde ifade edilmiştir:

Madde 8 – Eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanır.

Maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek eğitim kademelerine kadar öğrenim görmelerini sağlamak amacıyla parasız yatılılık, burs, kredi ve başka yollarla gerekli yardımlar yapılır.

Özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınır.

Kanunun bu maddesini incelediğimizde; eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması için bir miktar ayrımcılık yasağına değinildiğini, eğitimin üst kademelerine yönelik burs, kredi ve parasız yatılılık gibi uygulamaların olduğunu, özel gereksinimi olan öğrenciler için tedbirler alınması gerektiğinin belirtildiğini görmekteyiz. Eğitimde fırsat eşitliğinin kapsamı düşünüldüğünde, bu maddenin daha ayrıntılı bir şekilde yapılandırılmasının uygulanabilirliği ve denetlenebilirliği açısından önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Thomas Jefferson “*en büyük eşitsizlik, eşit olmayanlara eşitmiş gibi davranmaktır.*” demiştir. Konumuz bağlamında bu sözü düşündüğümüzde eğitimde fırsat eşitliği, eşit olamayanları eşit bir konumda görmek yerine, fırsatları eşitlemeye yönelik birtakım tedbirleri ifade etmektedir. Bu tedbirleri de çeşitli kanun, mevzuat gibi düzenlemeler ile gerçekleştirecek yapı da devlettir.

Son olarak fırsat eşitliği kavramında geçen “fırsat” kelimesi, politik epistemoloji sorunu olarak bazı sosyal bilimciler tarafından ele alınmakta ve piyango dilini çağrıştırdığı için eleştirilmektedir (Hesapçioğlu ve Dündar, 2011, s. 120). Öncelikle belirtmek gerekir ki bu başlı başına başka bir araştırma konusudur. Akarsu fırsat eşitliğinin tanımını “*bireylere toplumsal yaşamın her alanında (eğitim, kültür, ekonomi vb.) kendilerini geliştirebilmeleri için eşit olanaklar sağlanması*” olarak yapmaktadır (Akarsu, 1975, s. 68). Bu tanımda kişilere eşit olanakların sunulmasına dair bir vurgunun olduğu

görülmektedir. Dolayısıyla bu eşitlik türündeki “fırsat” kelimesinin “olanak” bağlamında da ele alınabileceğini söyleyebiliriz. Bu olanağı da sağlayacak olan insan haklarına dayanan bir devlet yapısıdır.

4.3 Eğitimde Fırsat Eşitliğinin Sağlanmasında Zorunlu Eğitimin Rolü

İnsanların birbirleri ile eşit olamayacağını, insan doğasının temelde bir eşitsizlik üzerine kurulu olduğunu daha önce belirtmiştik. Dolayısıyla eşitliğin içeriğini iyi bir şekilde doldurmak gerekmektedir. Bu durumda da içeriğin doldurulabilmesi için eşitliğin doğasında bulunan karşılaştırmayı yapmak kaçınılmaz bir durumdur (Nash, 2019, s. 88). İnsanlar temelde eşit olmadığına göre karşılaştırmının ne üzerine yapılacağı buradaki kilit soru olmaktadır.

İnsan hakları kavramı bize, insanların sırf insan türüne ait olmalarından dolayı yani yapılarının aynı olmasından dolayı eşit olduğunu imler. Dolayısıyla insan olarak yapı aynılığımız hak eşitliği ve onur eşitliğinin de temelini oluşturmaktadır. İnsan hakları, devlet dediğimiz kurum içerisinde yapılan hukuki düzenlemeler ile korunmaktadır. Konumuz çerçevesinde karşılaştırmayı devletin insana tanımış olduğu anayasal haklar bağlamında yapmamız gerektiği de açıktır.

İnsanların anayasal olarak sahip olduğu birtakım haklar vardır. Bu haklara sahip olma durumu lokal olarak düşünülecek olursa, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının tümünün sahip olduğu haklardır. O halde insan olma bakımından aynı olan fakat kişilik olarak birbirinden oldukça farklı olan bu insan grubunun sahip olduğu ortak haklar vardır diyebiliriz. Dolayısıyla karşılaştırmayı ortak sahip olunan nitelikler üzerinden yapmamız gerektiğini söyleyebiliriz.

Nash'e göre *“haklar ve fırsatlar eşitliğini savunduğumuzda, hangi hak ve fırsattan bahsettiğimizi açıkça belirtmedikçe hiçbir şey savunuyor olmayız”* (Nash, 2019, s. 88). Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 42. Maddesi bizlere *“Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz”* demektedir. Başka bir ifade ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan herkes en genel anlamda eğitim hakkına sahiptir demektedir. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti içerisinde yaşayan tüm insanların ortak niteliklerinden birisi eğitim hakkına sahip olmasıdır. O halde Türkiye Cumhuriyeti içerisinde yaşayan insanlar eğitim

hakkına sahip olma bakımından eşittir diyebiliriz. Peki böyle bir hakka sahip olmamız gerçek anlamda bizi eşitlemekte midir?

Herkesin eğitim hakkının olduğu genel bir kabuldür. Bir hakka sahip olunması, bir kişinin tam anlamıyla o haktan yararlandığını ifade etmemektedir. Bir kişinin koşullarının bilgisi dahilinde haktan yararlandığını veyahut yararlanmadığını söyleriz. Koşulların bilgisi fırsat eşitliğini sağlama hususunda önemli olmaktadır. Dolayısıyla eğitim hakkının tam olarak sağlanabilmesi doğrultusunda da devlet de birtakım tedbirler almakla yükümlüdür. Eğitim alanında devlet tarafından yapılacak çok iyi değerlendirme ve analizler sonucunda ortaya çıkan iyi yapılandırılmış kanunlar, mevzuatlar ve tedbirler neticesinde insanların gerçekten bu hakka sahip olduğunu ve bu bağlamda eşit olduklarını söyleyebiliriz.

Zorunlu eğitim, bir bakıma yukarıda bahsedilen tedbirlerden biridir ve eğitim hakkının devlet tarafından korunmasını ifade etmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi zorunlu eğitim ile belirli bir yaş grubundaki kişilere devlet tarafından ücretsiz eğitim verilmektedir. Ücretsiz eğitim, ekonomik olarak eşit olmayan çocukların eğitime erişebilirliğini arttıran bir durumdur. Zorunlu eğitim ile insanların belirli eğitim kademelerinde, eğitim hakkına erişimleri garanti altına alınmış olmakla birlikte, bu haktan eşit bir şekilde faydalanma durumu aynı zamanda daha görünür olmaktadır diyebiliriz. Dolayısıyla zorunlu eğitimi, eğitimde fırsat eşitliğini sağlamada, ekonomik kapsamda erişimi destekleyen bir yapı olarak da düşünebiliriz.

Eğitim hakkı, anayasamızın üçüncü bölümünde “*Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler*” başlığı altında yer almaktadır. Bu hak, uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınmış ve taraf olan devletlerden de yükümlülüklerini yerine getirmeleri gerektiği belirtilmiştir. “*Sosyal hakların korunmasında kişilerin/yurttaşların sınırlı olanaklarından ve yurttaşların tek başlarına yeterli olmamalarından dolayı, devlet burada edimci(aktör) olmak durumundadır* (Çotuksöken, 2012, s. 107). Dolayısıyla da zorunlu eğitimi, eğitim hakkının korunmasını sağlayan araçlardan biri olarak gördüğümüz taktirde, bireylerin değil devletin bir ödevi haline geleceğini de söyleyebiliriz (Akçabay, 2013, s. 213).

Anayasamızın 5. maddesinde devletin temel amaç ve görevleri başlığı altında şu ifadeye yer verilmektedir: “...kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri

kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır” (T.C. Anayasası 5. Madde).¹² Soysal, öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanması, devletin başta gelen ödevlerinden biri sayar ve eğitim ile “insanın maddi ve manevi varlığının geliştirmesi” arasında zorunlu bir bağ olduğunu dile getirir (Soysal, 1970, s. 248). Tam da bu noktada kişinin maddi ve manevi varlığının geliştirilebilmesi için eğitimin devlet tarafından ücretsiz verilmesi gerektiği görülmektedir. Devletin eğitimi ücretsiz vermesi, başka bir ifade ile eğitim hakkının devlet tarafından korunması durumu bize zorunlu eğitim kavramını işaret etmektedir. Dolayısıyla zorunlu eğitim kapsamına alınan bir eğitim kademesinde, eğitimde fırsat eşitliğinin o yaş grubu için sağlanacağını da öngörebiliriz.

Zorunlu eğitim, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesinde, eğitime ekonomik olarak erişimi sağlama hususunda oldukça önemli bir uygulamadır. İnsanın olanaklar varlığı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, erken yaşlardan itibaren eğitim-öğretim süreçlerine katılımının, insan için bir gereklilik olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla da zorunlu eğitim sürecinin hangi yaş aralığını veya başka bir ifade ile hangi eğitim kademelerini kapsadığı önemli olmaktadır.

Daha önce de ifade edildiği gibi zorunlu eğitimin, farklı uygulama biçimleri göz önünde bulundurulduğunda ve bu bağlamda da insanın düşünce özgürlüğü söz konusu olduğunda tehlikeleri tamamen yok denilemez. İnsanın eğiten ve eğitilebilen bir varlık olması, onun eğitim yoluyla değişip-dönüşebileceğinin de bir göstergesidir. Dolayısıyla özünde olumlu anlamda değişimi barındıran eğitim kavramını, pragmatist bir anlayışla kısır döngüye sokmak, başka bir ifade ile belirli ideolojilerin aktarımı için kullanmak, eğitimin doğasına aykırıdır ve insanın düşünce özgürlüğü söz konusu olduğunda birtakım ihlallere yol açması da kaçınılmazdır. Soysal’ın da belirttiği gibi “*bireyin ödevleri vardır ama, bu ödevler ancak onun kişiliğini serbestçe ve tam olarak geliştiren topluluğa karşı ödevlerdir. Topluluk bireyi geliştirme ödevini yerine getirmemişse, bireyden de ödevler bekleyemez*” (Soysal, Önsöz, 2005). Dolayısıyla insan haklarını merkeze alan bir zorunlu eğitim anlayışının olması gerektiği de açıktır.

---

¹² Bkz. Anayasa 5. Madde

5. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNİN ÖNEMİ VE TÜRKİYE

5.1 Erken Çocukluk Dönemi

5.1.1 İnsanın gelişiminde temel kavramlar

İnsan statik bir varlık değildir. İnsanın gelişimi doğumundan ölümüne kadar sürekli ve düzenli olarak devam eder (Cevizci, 2010, s. 235). Bu nedenle *gelişim* kavramı insanın canlılık sürecini anlayabilmek için önemli olmaktadır.

İnsanın gelişim süreci tek boyutlu değildir. İnsan tüm yaşamı boyunca fiziksel olarak geliştiği gibi, entelektüel olarak da gelişir. Fiziksel gelişim, insanın yaşına bağlı olarak vücudunda büyüme ve olgunlaşma bağlamında gerçekleşen niceliksel değişimleri imler (Cevizci, 2010, s. 235). Büyüme burada, insan bedenindeki boy ve kilo artışıyla birlikte yaşa oranla uzuv ve organlarındaki diğer değişimleri ifade eder. Olgunlaşma ise, insan uzuv ve organlarının belli bir yaş döneminde gerçekleştirebileceği motor becerileri/devinimleri karşılamak için kullanılan bir kavramdır (Bağcıoğlu Ünver, 2016, s. 30). İnsanın gelişim sürecinde büyüme beraberinde olgunlaşmayı getirir.

İnsanın entelektüel gelişiminin kapsamını ise öğrenmeleri belirlemektedir. İnsan gerekli büyüme ve olgunlaşmaları dahilinde, çevresi ile etkileşime girdikçe birtakım deneyimler kazanmaya başlar. Bu deneyimlerin sonucunda insanda meydana gelen kalıcı değişikliklere de öğrenme denir. Örneğin bir insanın kalemi düzgün tutabilmeyi öğrenebilmesi için, önce el ve parmaklarının belirli bir büyüklüğe, bununla birlikte küçük kas motor gelişiminin o kalemi tutacak olgunluğa erişmiş olması gerekmektedir. El ve parmakların büyümesi ve küçük kas motor becerilerinin yeterli olgunluğa erişmesi sonucunda çocuk deneyimleri çerçevesinde kalemi tutmayı ve kalemle bir şeyler çizmeyi öğrenir. Öğrenmenin en temel özelliklerinden biri yaşantı ürünü olmasıdır. Bu bağlamda “büyüme ve olgunlaşmanın gelişmenin doğal yönünü meydana getirdiği yerde, öğrenmenin onun kültürel yönüyle ilişkili olduğu söylenebilir” (Cevizci, 2010, s. 235).

Buraya kadar insanın gelişiminde önemli olan üç kavrama yer vermiş olduk. Bunlar; büyüme, olgunlaşma ve öğrenme. İnsanın gelişiminde önemli olan bir diğer kavram

hazırbulunuşluk/hazır olma halidir. Yukarıda verdiğimiz örnekte bir insanın kalem tutmadan önce yeterli büyüme ve olgunlaşma düzeyine erişmesi gerektiğini ifade etmiştik. Bu bağlamda da insanın bir öğrenme için yeterli büyüme ve olgunlaşma haline erişmesine hazırbulunuşluk veyahut hazır olma denmektedir. Yalnız hazırbulunuşluk kavramını sadece büyüme ve olgunlaşma ile ifade etmek çok doğru olmayacaktır. Çünkü kişinin yetenekleri, psikolojisiyle birlikte genel sağlık durumu ve önceki öğrenmeleri de hazırbulunuşluk kapsamına girmektedir (Senemoğlu, 2020, s. 4). Aynı örnekten devam edecek olursak yeterli büyüme ve olgunlukla beraber çocuğun o an hasta olmaması ve kalemi tutması için motivasyonunun da olması gerektiğini söyleyebiliriz.

İnsanın yaşamında kritik gelişim dönemleri diyebileceğimiz zaman dilimleri vardır. Burada kullanılan “kritik” sözcüğünün içeriğini “hassas-duyarlı” olarak düşünebiliriz. İnsanın gelişiminde, diğer dönemlere nazaran daha hassas ve duyarlı olduğu dönemlere kritik gelişim dönemleri denmektedir. Başka bir şekilde ifade edilecek olursa, bir insanın gelişiminde öyle zaman dilimleri vardır ki, belirli bir öğrenmenin gerçekleşebilmesi için o zaman dilimi çok önemli olmaktadır. Dolayısıyla insanın çocukluk döneminde üst düzeyde gelişimlerin sağlanabilmesi için bu kritik dönemler göz önünde bulundurulmalıdır. Kritik dönemler içerisinde öğrenmelerde yaşanacak yoksunluk hali, insanın gelişimini yavaşlatabildiği gibi bazı durumlarda tamamen durmasına da neden olabilmektedir (Senemoğlu, 2020, s. 5).

Kritik bir dönemde gerçekleşmesi gereken öğrenmenin, başka bir döneme kayması insanın gelişiminde aksamalara neden olacaktır. Çünkü gelişimin ilkelerinden birisi, bütünlük içermesidir. Çocuğun belli bir yaş döneminde gerçekleştireceği bir kazanım diğer kazanımların önünü açmaktadır. Bu duruma çocuğun konuşmaya başlamasını örnek olarak verebiliriz. Çocuk sözel iletişime başladıktan sonra kendisini daha iyi ifade edebildiği için sosyal ve duygusal gelişimi de beraberinde başlayacak, dolayısıyla da diğer insanlarla olan ilişkileri olumlu seyredecektir. Geç konuşmaya başlayan bir çocukta ise tüm bunların aksini söylemek mümkündür. Çünkü kritik dönem aşılmış olacaktır ve bu durumda gelişimde gerilik durumu söz konusu olacaktır. Vahşi doğada yalnız başına büyümüş çocuklar üzerinde yapılan çalışmalar da bu örneği desteklemektedir. Bu çocukların çoğunda dil gelişiminde ilerleme çok az kaydedilmiştir.

İnsanın gelişiminin farklı dönemleri olduğunu daha önce belirtmiştik. Peki insanın her döneminde gelişimi aynı mıdır? Ya da başka bir ifade ile bir örnek üzerinden açıklayacak olursak, insanın anne karnındaki gelişim dönemi ile doğumdan sonraki ilk altı aydaki gelişimi aynı mıdır? Bu soruya tam anlamıyla cevap verebilmek için gelişimin farklı boyutlarına bakmak gerektiği açıktır. Aynılık, neliği bağlamında bize çok bir şey ifade etmemektedir. Fakat burada vurgulanmak istenen temel nokta daha çok gelişimin gerçekleşmesi bağlamında geçen süreye oranla meydana gelen değişimin niceliksel olarak çokluğudur. Anne karnındayken fetüsün büyümesi çok hızlı bir şekilde gerçekleşir. Doğumdan sonra ilk altı ayda ise hızda bir yavaşlama olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla insanın gelişiminde her dönem aynı hızda ilerlememektedir (Bağcıoğlu Ünver, 2016, s. 32).

İnsanın gelişimini etkileyen temel faktörler kalıtım ve çevredir. Kalıtım, en genel anlamda insanda, anne ve babasından gelen genler çerçevesinde gerçekleşen biyolojik süreçler bütününe verilen addır. Kalıtım insanın saç rengini, göz rengini, boy uzunluğunu vb. fiziksel özelliklerini belirlediği gibi, yapılan araştırmalar sonucunda zekânın bazı göstergelerinin belirlenmesinde de önemli oldu olduğu görülmüştür (Senemoğlu, 2020, s. 10).

İnsan gelişiminde çevre, döllenmeden itibaren başlayıp tüm gelişim evrelerinde etki eden dış faktörlerin tümünü imlemektedir (Bağcıoğlu Ünver, 2016, s. 36). Doğum öncesi annenin genel sağlık durumu, doğum esnasında yaşananlar ve doğum sonrasındaki koşullar çocuğun gelişimi üzerinde oldukça önemli olmaktadır. Çocuğun beslenmesi gibi günlük fizyolojik ihtiyaçlarının karşılanması, geçirdiği hastalık ve kazalar, yaşadığı ülkenin koşulları, aile tutumları, ailenin sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi, verilen eğitim, dahil olduğu arkadaş ortamı ve günlük ekrana maruz kalma durumu bize doğum sonrası çevreyi ifade etmektedir. Dolayısıyla bir insanın kalıtım ile gelen özelliklerini geliştirebilmek veya geliştirememek çevrenin etkileri sonucunda belirleniyor diyebiliriz.

İnsanın gelişimi kalıtım ve çevrenin etkileşimi sonucunda gerçekleşmektedir. İnsanın gelişim sürecindeki çevre koşullarının iyileştirilmesi ve gelişimin kritik dönemlerine gerekli hassasiyetin gösterilmesi, insanın sahip olduğu olanakların gerçekleştirilebilmesi bağlamında önemli olmaktadır.

5.1.2 Erken çocukluk döneminde eğitimin önemi

Erken çocukluk dönemi, gelişimi açısından insanın kritik dönemlerinden biridir. İnsan hayatının ilk basamağı olan bu dönem insanın kişiliğiyle birlikte, bilişsel, dil, sosyal ve duygusal gelişim alanlarının en hızlı geliştiği dönemdir (Güven ve Azkeskin, 2020, s. 2). Erken çocukluk dönemi, insanın kalıtım ile gelen özelliklerinin üzerine, çevre etkisi ile olumlu nitelikler ekleyebileceği dış uyaranlara açık olduğu kritik dönemlerden biridir.

İnsan Hakları ve Evrensel Bildirgesinin ilan edilışinden günümüze değin üzerinde önemle durulan eğitim kademesi “ilköğretim çağı” olarak tanımlanan dönem olmuş ve bu dönem bazı insan hakları belgelerinde, insanın hayatında alması gereken temel eğitim ile eşdeğer tutulmuştur. Bu ilköğretim çağı dediğimiz dönem de dünya ortalamasını göz önünde bulundurduğumuzda çocuğun altıncı veya yedinci yaş dönemine denk gelmektedir. O halde şunu diyebiliriz, çoğu ülke çocuğun ilkokula başlamasını öngördüğü yaşta yaklaşık olarak hemfikirdir. Dolayısıyla çocuk altı veya yedi yaşına gelinceye kadar zaten büyük bir gelişim ve değışimden geçiyor diyebiliriz. Montessori bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “*Altı yaşında gerçekleşen değışimle çocuğun okul hayatına uygun yetişkinliğe ulaştığı iyi biliniyor. Demek ki altı yaşındaki çocuğun zaten birçok şey bildiğı kabul ediliyor. Zaten çocuklar kendi yollarını bulamıyor, yürüyemiyor ya da öğretmenin söylediklerini anlamıyor olsalardı, topluluk yaşamı için hazır olmazlardı*” (Montessori, 2015, s. 29).

İnsan dediğimiz canlı varlığın bebeklik ve çocukluk döneminin diğere canlılara kıyasla daha uzun olduğunu belirtmiştik. Bu dönemin uzun olmasının nedeninin diğere canlılar gibi bazı özel niteliklerle donatılmamış olmasından kaynaklı olduğunu da söylemiştik. O halde insanın ilkokul çağına gelinceye kadar gelişimsel açıdan belli başarılar elde etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla insan dediğimiz canlı varlık, aslında erken çocukluk döneminde, bizlere kısa gibi görünen bir sürede, elde ettiğı kazanımları göz önünde bulundurulduğunda, büyük gelişim ve değışimin gerçekleştiğı bir süreçten geçmektedir diyebiliriz.

Erken çocukluk döneminde, insanda fiziksel olarak hızlı bir gelişim gerçekleşir. Çocuk önce oturmayı, sonra emeklemeyi en sonunda da yürümeyi öğrenir. Çocuğun çevreyi keşfedebilmesi için önce emekleyip sonrasında da yürümeyi öğrenmesi önemlidir.

“Başka hiçbir memelinin yürümeyi öğrenmesi gerekmez. Yalnız insanın bunu yapabilmek için uzun ve hassas bir büyüme evresinden geçmesi gerekir” (Montessori, 2015, s. 100). Gelişimin bir bütün halinde sürdüğünü, bu nedenle bir alandaki gelişim durumunun, başka bir alandaki gelişimi etkileyebileceğini de belirtmiştik. Çocuğun tüm bunları sağlıklı bir şekilde gerçekleştirebilmesi için ailesi tarafından fizyolojik ihtiyaçlarının yeterli ve dengeli bir şekilde karşılanması gerekmektedir. Örneğin daha önce çocuğun gelişiminde çevre faktörü içerisinde beslenmeden bahsetmiştik. Çocukların gelişimlerinin olumlu seyredebilmesi için, günlük almaları gereken besin değerlerine dikkat edilmesi de önemlidir. Çocuğun besinlerden sağlayacağı günlük enerji ihtiyacının karşılanması, öğrenme motivasyonunun üst düzeyde olmasını sağlayacaktır. Ayrıca boy uzunluğunu her ne kadar kalıtım içerisinde ele almış olsak da nitelikli bir beslenme ile bir miktar daha artması mümkündür. Dolayısıyla yoksul ailelerin çocukları göz önünde bulundurulduğunda, okul öncesi eğitim içerisinde verilecek, besin değerleri hesaplanarak oluşturulmuş nitelikli beslenmenin, çocukların günlük almaları gereken besin değerlerini garantiye alacağını da söyleyebiliriz.

İnsan erken çocukluk döneminde, hayatının geri kalanına temel olacak başarılar elde etmektedir. Bunların içinde en önemlilerinden biri insanın dil gelişimidir. Çocuk doğduğunda kendisini ifade etmesini sağlayacak herhangi bir dil yapısına sahip değildir. İnsanın sahip olduğu anadilin kalıtsal bir özelliğe bağlı olmadığı da çeşitli araştırmalarla kanıtlanmıştır. Çocuk zaman içinde büyüdüğü kültürün diline ve dilin yapısına ayrıntılı bir şekilde hâkim olmaktadır. Dolayısıyla çocuğun burada gerçekleştirdiği büyük bir başarıdır. Montessori'nin de belirttiği gibi, *“Bizim zihnimiz, olduğu haliyle çocuğun yaptığı şeyi yapamazdı. Sıfırdan bir dil geliştirmek farklı bir zihin tipini gerektirir ve bu da çocukta bulunur. Zekâsı bizim zekâmızla aynı tipte değildir”* (Montessori, 2015, s. 34).

İnsan erken çocukluk döneminde zihin gelişiminin yüzde 80'ini tamamlamaktadır (Güven ve Azkeskin, 2020, s. 14). Başka bir ifade ile erken çocukluk döneminin beyin gelişimine etkisi oldukça fazladır. Bu dönemde beyin gelişimi için çevre çok önemli bir faktör konumundadır. Çocuğun zaten kalıtım ile gelen mevcut potansiyelini artırma imkânı, bu dönemde ona verilecek zengin uyaranlı bir çevre ile mümkün olacaktır. Montessori insanın bu gelişim dönemindeki zihnin kapasitesinin uyarılara karşı oldukça

duyarlı olduğunu belirtir ve bu dönemdeki zihin yapısı için “*emici zihin*” ifadesini kullanır. Ona göre emici zihnin etkisini görmek için çocuğun dil gelişimine bakmak yeterlidir. Çocuk dili edinirken, yetişkinlerin yeni bir dili öğrenirken yaptığı gibi kursa gitmesi veyahut özel ders alması gibi bir durum söz konusu değildir. Hayatın doğal akışı içerisinde dili öğrenir. Montessori bu durumu şöyle açıklar: “*İmgeler bize gelir ve biz onları zihnimize yerleştiririz, ama kendimiz onlardan ayrı kalırız, tıpkı bir vazunun, içindeki sudan ayrı olması gibi. Çocuksa bir dönüşümden geçer. İmgeler, sadece zihnine girmekle kalmaz, zihnini oluşturur da. Onun içinde kendilerine yeniden beden bulurlar*” (Montessori, 2015, s. 35). Dolayısıyla ailesinin sosyo-kültürel yapısı ve çocuğa sunacağı ortam diğer bir deyişle çevre, dil gelişimi düzeyinin niteliğini de belirleyen faktör olmaktadır.

Montessori'nin *emici zihin* ifadesi, insanın gelişimini etkileyen faktörlerden çevrenin önemini anlamamız için oldukça önemli olmaktadır. İnsan erken çocukluk döneminde, beslenmesinden bakımına, ailesinin sosyo-kültürel yapısından yetiştiği ortama kadar bütün dış faktörlere karşı oldukça hassas bir dönemdedir. Çocuk bu dönemde, çevresinin ona verdiği uyaranların niteliği bağlamında zihnini âdeta adım adım kurmaktadır. Dil gelişimiyle birlikte sözcüklerin kavramlar ile olan ilişkisini kavramakta, beş duyu organıyla algılamaya başladığı dünyayı kendi zihninde aşama aşama anlamlandırmaktadır. Çocuk, “*böylece en sonunda, altı yaşına geldiğinde, eğitimciler daha önce hiçbir şekilde ulaşamadığımız bu varlığın birdenbire anlayabilen, konuşulduğunda sabırla dinleyebilen bir varlık olduğunu görürler*” (Montessori, 2015, s. 36-37).

Günümüzde bilim insanlarının çoğu, erken çocukluk dönemindeki bir insanı, çevrelerine karşı takındıkları tavır bağlamında “küçük bilim insanı” olarak nitelerler. Bunun başlıca nedeni çocuğun çevresine karşı olan ilgisi ve merakıdır. Çocuk konuşmayı öğrendikten sonra çevresindeki yetişkinlere “ne? neden? niçin? nasıl?” ile başlayan veya biten bir sürü soru sorar. Bunun başlıca nedeni yaşadığı dünyayı tanımak ve anlamak istemesidir. Bu nedenle takındığı tavır bir bilim insanının tavrını andırır. Çocuk görerek, işiterek, tadararak, koklayarak, dokunarak diğer bir deyişle beş duyusunu kullanarak çevresini tanımaya çalışır. Dolayısıyla çocuk oynarken duyularını kullanarak bir nevi dünyayı tanımaya yönelik kendince küçük deneyler yapar.

Bir bilim insanı belirli bir konuda araştırma yapmak istediğinde, araştırma konusu bağlamında çeşitli kurumlar ve yatırımcılar ona bütçe sağlamaktadır. Bu doğrultuda da bilim insanına malzeme tedarik etmekte ve çalışacağı mekânı sağlamaya kadar birçok ihtiyacını karşılamaktadırlar. Bu bilim insanı yaptığı araştırmalar sonucunda da insanlığa bir katkı sağlamış olur. Aslında benzeri bir durum çocuk için de geçerlidir. Bir bilim insanında bulunması gereken “merak” niteliği zaten çocukta bu dönemde mevcuttur. Çocuğa verilecek malzemeler ve çevre düzenlemesi bu dönemde ihtiyaç duyduğu zengin uyarıları temsil etmektedir. Çocukluk döneminin, insanlığın gelecek toplumlarını şekillendirdiğini göz önünde bulundurursak, aslında onun da insanlığa katkı sağlayan bir bilim insanı olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, *“Eğitimin çocuklar yoluyla yaratabileceği büyük etkinin aracı çevredir, çünkü çocuk çevresini emer, çevresindeki her şeyi alır ve onu kendi bedeninde somutlaştırır. Sonsuz olasılıklarıyla yaratıcısı olduğu insanlığı pekâlâ dönüştürebilir”* (Montessori, 2015, s. 80). Bu bağlamda zengin uyarılı ve bol deneyim yaşayabileceği bir ortam, bütün çocuklara ancak formel bir eğitim yoluyla verilebilir.

Erken çocukluk dönemi insanın karakter gelişimi için de kritik dönemlerinden biridir. Çocukların bu dönemde akranları ve yetişkinler ile kuracağı olumlu ilişkiler, gelecekteki davranışlarının temelini oluşturmaktadır. Şirin’e göre çocukların bu dönemdeki sosyal-duygusal gelişimleri, ergenlik dönemindeki sosyal gelişimin altyapısını oluşturmaktadır (Şirin, 2021, s. 3). Russell’a göre *“anaokulu erken karakter eğitimiyle sonraki öğretim arasında orta bir yerdedir. Bunların ikisini de birden yapar ve bunlar birbirine yardım ederler. Çocuk büyüdükçe öğretim yavaş yavaş daha büyük payı alır”* (Russell, 2013, s. 154). Dolayısıyla eğitimin ileriki kademelerinde bilişsel eğitime ağırlık verilme oranı artacağı için, erken çocukluk eğitiminde çocuğun karakter gelişimi açısından sosyal-duygusal gelişimine gerektiği önemi vermek kaçınılmaz görünmektedir. Erken yaşlarda sistematik ve doğru bir şekilde karakter eğitiminin verilebileceği yegâne ortam da ortam bir okul öncesi eğitimi kurumudur.

Çocuğun erken akademik beceriler ve okul olgunluğu kazanmasında erken çocukluk döneminde alacağı eğitim önemlidir. Aslında bu durumu çocuğun ilkokula hazır olması kapsamında da ele alınabilir. Dolayısıyla konumuz çerçevesinde hazırbulunuşluk, bir çocuğun ilkokulda başarılı olabilmesi için ihtiyaç duyduğu bilgi ve becerileri erken

çocukluk döneminde edinerek okula başlamasını ifade etmektedir diyebiliriz (Bayındır, 2021, s. 320). Eğer çocuk erken çocukluk döneminde yeterli düzeyde uyaran ve deneyime maruz kalmazsa veyahut bir okul öncesi eğitim kurumuna gitmez ise, bu eğitimi almış bir çocuğa göre gelişimi geri olacak ve ilkokulda oldukça zorlanacaktır. Bunu şu şekilde ifade edebiliriz; çocuğun gelişiminde eğitim kademeleri bir merdivenin basamakları gibi ilerlemektedir. Fakat erken çocukluk döneminde gelişimin hızı göz önünde bulundurulduğunda bunu tek bir merdiven basamağı ile ifade edemeyiz. Dolayısıyla bu durumu üç basamak olarak hayal ettiğimizde, okul öncesi eğitim almamış bir çocuğun, bu üç basamağı bir adımla tırmanmasını bekleyemeyiz. Tek bir adım atarak tamamlama düşüncesinde bile çocuk zaten dördüncü basamaktan başlayan, okul öncesi eğitimi almış diğer çocuklara göre geride olacaktır. Çünkü ileriki basamaklarda başlayan çocukların gelişimleri devam edeceği için hep bir adım önde olacaklardır. Pestalozzi bu durumu şu cümlesi ile açıkça ifade etmektedir: *“Kelimelerin ortak anlamını kavrayamadıklarından bu ortak anlamlar üzerine inşa edilecek yeni konuları idrak etmekte çok zorlanacak ve geri kalacaklardır. Bu gerilik ise ilerleyen yaşamlarına sirayet edecektir. Bunun önlemini almanın yeri ve zamanı okul öncesidir”* (Pestalozzi, 2018, s. 76).

Yapılan araştırmalar ilkokula hazır olma açısından erken çocukluk eğitiminin önemini destekler niteliktedir. Bu bağlamda, okul öncesi eğitime dahil olmuş çocukların bu eğitimi almamış akranlarına göre kolay ve hızlı öğrendikleri, okul kültürüne daha hızlı uyum sağladıkları, akranlarıyla ilişkilerinin olumlu seyrettiği ve mutlu oldukları araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır (Kuru, 2020, s. 20-21).

Okul öncesi eğitimin ailelere ve toplumsal yaşama da katkısı vardır. *“Okul öncesi eğitim, özelliği gereği yalnız kurumda değil, aynı zamanda ailede de gerçekleştirilebilecek bir eğitimidir”* (Oktay, 2002, s. 92). Bu dönemde çocuğun gelişimi için yalnızca okulda alacağı eğitimi yeterli olarak düşünmek çok doğru bir anlayış biçimi olmayacaktır. Çocuğun gelişimi açısından aileyi eğitim ortamlarına dahil etmek, okul öncesi dönemde çocuğun gelişiminin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Özellikle sosyo-ekonomik düzeyi düşük bir çevreden gelen çocuğun ailesi, kurumun rehberliğinde edindiği tecrübelerle, çocuğunun ilgi ve ihtiyaçlarını daha iyi analiz etmeyi öğrenecek, şimdi ve gelecekte çocuğun yüksek yararına göre tercihlerde bulunmasını kolaylaştıracaktır diyebiliriz. Bu

bağlamda da “*okul öncesi eğitimin var olan kaynakları etkin, doğru kullanmak ve şartları eşitlemek konusunda ailelere önemli katkıları vardır denilebilir*” (Kuru, 2020, s.23).

Çocukluk döneminin toplumu yeniden kurduğunu ve dönüştürdüğünü daha önce belirtmiştik. Bu nedenle çocukluk dönemine yapılacak yatırımların, bir anlamda toplumun geleceğini inşa ettiğini söylesek abartmış olmayız. AÇEV’in yürüttüğü bir çalışmada okul öncesi eğitim kurumuna gitmiş veya annesi erken çocukluk eğitimi kapsamında eğitilerek bu eğitimi evde almış olan çocukların uzun vadeli takibi yapılmıştır. Aşamalı olarak iki takip süreci gerçekleşmiştir. İlk takip 13-15 yaş aralığında olmuş, bu çocukların ilkokuldaki genel başarı ortalamalarının daha yüksek, dil gelişimlerinin ise daha ileri seviyede oldukları saptanmıştır. Okula devam oranının da bir hayli yüksek olduğu görülmüştür. İkinci takip 25-27 yaşlarında yapılmış, yetişkin olan bu bireylerin eğitim-öğretim sürecinde daha uzun süre kaldıkları, üniversiteye devam oranlarının yüksek olduğu, statüsü yüksek mesleklerde çalıştıkları tespit edilmiştir (aktaran Kuru, 2020, s. 25). Dolayısıyla okul öncesi eğitimin toplumu dönüştürüp, geliştirme olanakları göz önünde bulundurulduğunda, önem verilmesi gereken bir eğitim kademesi olduğu açıktır.

İnsanın çocukluğunda ilk sosyalleşme ortamı okuldur. Bireysel farklılıkların ayırdına vardığı, kişiler arası ilişkilerin ne kadar önemli olduğunu gördüğü ortam da okuldur. Bu bağlamda akademik başarıların ön plana çıktığı ileriki yaş seviyelerinden önce, diğer bir deyişle erken çocukluktan başlayarak, çocuğa etik bilgi temelli bir eğitim vermeye başlanmasının da gerekliliği de açıktır. Çünkü olanaklar varlığı olan insanın, gelişiminde önemli bir yer tutan erken çocukluk döneminde, bu etik bilgi temelini ne kadar erken ve sağlam oluşturursak, üzerine inşa edeceklerimiz de o denli sağlam olacaktır.

Kant eğitimin uygulama tarzının önemini anlatmak için çuha çiçeğinden bir örnek vermektedir. Çuha çiçeği eğer fideden yetiştirilirse tek renkli olurken, tohumdan yetiştirilirse çiçeğin renkleri çeşitlenmektedir (aktaran Mengüşoğlu, 2017, s. 70). Dolayısıyla erken çocukluk eğitimine bakış açısının bu anlayış çerçevesinde olmasının, toplumu olumlu anlamda değiştirip dönüştüreceğini söyleyebiliriz.

5.2 Erken Çocukluk Eğitiminin Zorunlu Eğitim Kapsamında Olma Gerekliliği

Buraya kadar erken çocukluk döneminin, insanın fiziksel, bilişsel, dil ve sosyal- duygusal gelişimi açısından ne kadar kritik bir dönem olduğunu açıklamaya çalıştık. Bununla birlikte erken çocukluk döneminde bu gelişim alanlarının bütüncül bir anlayışla ele alınması da gerekmektedir. Gelişim bir bütündür, gelişim alanlarının hepsi bir bakıma birbirini ile iç içedir. Sadece bir veya iki alana odaklanmak, insanın gelişimi açısından çok sağlıklı sonuçlar doğurmayacaktır. Shonkoff ve Phillips bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Doğumdan 5 yaşına kadar çocuklar, daha sonraki gelişimlerinin üzerine inşa edileceği temel yetenekleri hızla geliştirirler. Olağanüstü dilbilimsel ve bilişsel kazanımlarına ek olarak, duygusal, sosyal, düzenleyici ve ahlaki kapasitelerinde çarpıcı ilerlemeler sergilerler. Erken gelişimin tüm bu kritik boyutları iç içe geçmiştir ve her biri odaklanmış dikkat gerektirir (Shonkoff ve Phillips, 2000, s. 386).

Dolayısıyla erken çocukluk dönemindeki eğitimin belirli bir müfredat doğrultusunda, uzmanları tarafından da verilmesi gerektiği açıktır.

Çevre, kapsamının çok geniş olması sebebiyle, erken çocukluk döneminde çocuğun gelişimini tam olarak sağlayabilmesi için özen gösterilmesi gereken bir faktör olmaktadır. Bu dönemde insanın elde edebileceği kazanımlar göz önünde bulundurulduğunda, tüm bunların gerçekleşebilmesinin tesadüflere bırakılması, bu kritik dönemin insan yaşamındaki öneminin yeterince anlaşılmadığının bir göstergesidir. Şu çok açıktır ki insan bu dönemde fiziksel, bilişsel, dil ve sosyal-duygusal gelişiminin önemli temellerini atmakta, insan olarak kendini kurmaktadır. Montessori'nin bu bağlamda söyledikleri oldukça dikkate değerdir; *“Toplumunu etkilemek istiyorsak, dikkatimizi çocukluk dönemine çevirmemiz gerekiyor. Bu da ana okullarının önemini gösteriyor, çünkü insanlığı kuranlar çocuklardır ve bunu da ancak onlara verdiğimiz materyallerle yapabilirler”* (Montessori, 2015, s. 80).

İnsanın bu dönemine gereken hassasiyetin gösterilmemesi, insanın olanaklarını gerçekleştirme bağlamında düşünüldüğünde bir insan hakkı ihlalidir. Eğitimin insanın,

insan olma sürecindeki önemine daha önce değinmiştik. İnsanın ham biyopsişik yeteneklerinin geliştirilmesi göz önünde bulundurulduğunda, erken çocukluk döneminde çevrenin önemi bir kez daha anlaşılmaktadır. Bu dönemde insanın gelişimi tesadüflere veyahut şansa bırakılmamalıdır. Montessori'nin de belirttiği gibi *“eğitim bireyin korunması anlamına geliyorsa, toplum ailenin sağlayamadığı şeylerin çocuğun gelişimi açısından gerekli olduğunu düşünüyorsa, o zaman bunları sağlamak toplumun görevidir. Devlet çocuğu asla yüzüstü bırakamaz”* (Montessori, 2015, s. 22).

Zorunlu eğitimin, devlet tarafından sağlanan ücretsiz eğitimi ifade ettiğini daha önce belirtmiştik. Eğitimin ücretsiz olarak verilmesinin de eğitime erişim bağlamında çocuklar için bir fırsat eşitliği zemini oluşturduğunu ayrıntıları ile açıklamıştık. Dolayısıyla *“eğitimde garantör bir kurumun fırsat eşitliği sağlaması gerekmektedir. Bu garantör kurum da haliyle devletten başkası değildir. Devlet tüm bireylere eşit mesafede durmalı ve hepsine eşit eğitim fırsatı tanımalıdır”* (Pestalozzi, 2018, s. 99).

Şimdiye kadar incelenen tüm veriler ışığında şunu söyleyebiliriz; erken çocukluk dönemindeki eğitim, zorunlu eğitim kapsamında olmalıdır. Aksi bir durum toplumun/toplumların ilerlemesinden ziyade gerilemesine neden olacaktır. Bu durum, dar anlamda sadece erken çocukluk dönemi gelişimini değil tüm insanlığın gelişimini etkileyeceği için, insan haklarının anlaşılabilirliği ve uygulanabilirliği bağlamında da olumsuz bir gerçekliğe zemin hazırlayacaktır diyebiliriz.

5.3 Türkiye’de Okul Öncesi Eğitimin Güncel Durumu

Ülkemizde 2010’lu yılların başlarından itibaren okul öncesi dönemde eğitim-öğretime katılım oranının oldukça yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Fakat zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılması ve 4+4+4 eğitim modelinin uygulamaya konulmasından sonra küçük yaşlarda ilkokula başlayabilme imkânı karşısında, ücretsiz eğitimden faydalanmak isteyen ebeveynlerin, çocuklarının gelişim durumlarını göz önünde bulundurmadan, ilkokula kaydettirdiğini, bu nedenle de modelin ilk uygulanmaya başladığı 2012-2013 eğitim öğretim yılından sonra, okul öncesi dönemde eğitim-öğretim süreçlerine katılım oranında

bir düşüş yaşandığını yapılan araştırmalar sonucunda görmekteyiz (ERG ve AÇEV, 2013).¹³

Sonraki yıllarda, sınıf öğretmenlerinden alınan geri bildirimler doğrultusunda, ilkokula başlama yaşı yukarıya çekilmiş, 4+4+4 modelinin ilk uygulanmaya başladığı döneme kıyasla, daha sistematik bir duruma gelinmiştir. Fakat her ne kadar yaş belirleme konusunda bir standart getirilmiş olsa da ülke genelinde okul öncesi eğitim zorunlu eğitim kapsamında olmadığı için, ilkokula başlama aşamasında çocukların hazırbulunuşlukları aynı olamamakta, bir kısım öğrenci okul öncesi eğitimden faydalanabilirken, bir kısım öğrenci faydalanamamaktadır.

2020 yılında başlayan pandemiyle birlikte eğitimdeki fırsat eşitsizliğinin boyutu daha da artmıştır. Salgın eğitim sistemlerinin kırılmasını adeta gözler önüne sermiştir. Türkiye OECD verilerine göre Meksika'dan sonra okulların en uzun süre kapalı olduğu ikinci ülke olmuştur. Kovid-19 salgını özellikle toplumun kırılma kesiminde yer alan, sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerde büyüyen çocuklarla, özel gereksinimli çocukların eğitim alma olanaklarını sınırlandırmıştır (Gencer, Kesbiç, ve Arık, 2021, s. 48).¹⁴

Çocukların okula fiziki erişimi olamayınca, eğitimde dijital dönüşüme gidilmiş, ilk etapta 2020 yılı haziran ayına kadar çocuklara uzaktan eğitim verilmiştir. Bu dönemde internete erişimi olan çocuklar bilgisayar, tablet veya telefon aracılığıyla çevrimiçi derslere katılmıştır. Fakat bazı çocukların herhangi bir teknolojik cihaza sahip olmaması, çevrimiçi derslere erişimde engellere neden olmuştur. Aynı zamanda ailede birden fazla çocuk olması durumunda, sınırlı sayıda teknolojik cihaza sahip olunması nedeniyle, eğitimin üst kademelerindeki çocuğa öncelik verilmesinden dolayı da çocuklar bu dönemde eğitim-öğretim faaliyetlerinden tam anlamıyla eşit bir şekilde yararlanamamıştır. MEB'in yürüttüğü bir çalışmaya göre Türkiye'de yoksul kesimin teknolojik cihaz ve internete erişimi %39'dur (Ergün ve Arık, 2020, s. 9).¹⁵ Dolayısıyla kovid-19 salgını âdeta dijital uçurumu derinleştirmiştir. Özellikle erken çocukluk dönemindeki eğitimin önemi, aileler tarafından yeterince anlaşılmadığı için ve beraberinde yukarıda belirttiğimiz birtakım nedenler dolayı kovid-19 salgını döneminde

---

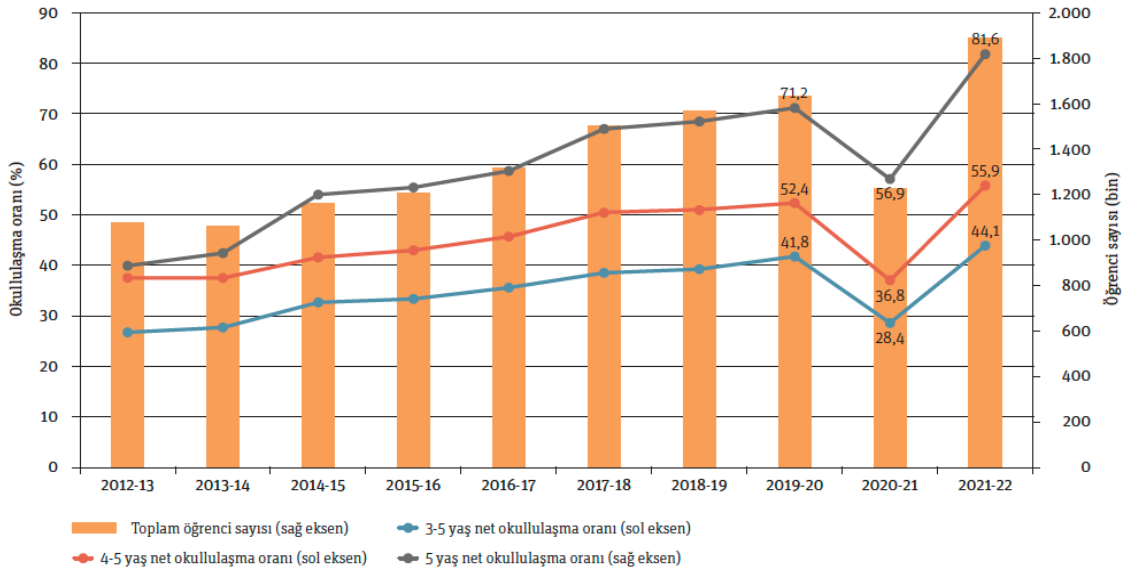
¹³ Bkz. Araştırma Raporu: Erken Çocukluk Eğitimi ve "4+4+4" Düzenlemesi

¹⁴ Bkz. Araştırma Raporu: Covid-19 Etkisinde Türkiye'de Eğitim

¹⁵ Bkz. Araştırma Raporu: Öğrenciler ve Eğitime Erişim

ilk vazgeçilen eğitim kademesi, okul öncesi eğitim olmuştur. ERG'nin 2022 yılı için hazırlanmış olduğu eğitim izleme raporunda yer alan aşağıdaki tabloda, okul öncesi eğitimin 5 yaş kademesinde, net örgün eğitime katılım oranınının 2020-2021 eğitim-öğretim yılı içerisinde, bir önceki yıla göre %71,2 seviyesinden %56,9'a düştüğü görülmektedir.

Tablo 1. Okul Öncesi Net Okullaşma Oranları ve Toplam Öğrenci Sayısı (aktaran Tunca, 2022, s. 17)

1 Haziran 2020 tarihinden itibaren özel okul öncesi eğitim kurumları, kreş ve bakımevleri açılmıştır. Bu dönemde okul öncesi öğretmenlerinin ve çocuk gelişimi uzmanlarının sağlık ve yaşam hakkı göz önünde bulundurulmadığı gibi, yüz yüze eğitimin verilemediği devlet okullarına devam eden erken çocukluk dönemindeki çocuklar ile özel okul öncesi kurumlarına giden çocuklar arasındaki uçurumun arttığını söylenebilir.

2020 Eylül ayından 2021 Haziran ayına kadar okul öncesi ve 1. sınıf öğrencilerine hibrit eğitim verilmiştir. Başka bir ifade ile haftanın belirli günleri çocuklar okula giderken, belirli günleri çevrimiçi derslere katılmışlardır. Erken çocukluk döneminde çevredeki uyarıların önemine daha önce değinilmişti. Aynı zamanda çocukların bu dönemde akranları ile birlikte olmasının sosyal-duygusal gelişimi açısından da önemli olduğunu belirtilmişti. TÜSİAD salgın döneminde yaptığı bir araştırma raporunda şunu belirtmektedir: “Şubat 2021 itibarıyla okulöncesi kurumların araştırmaya katılan

ülkelerin %40'ında açık olmasının sebeplerinden biri erken çocukluk döneminde uzaktan eğitimin etkin bir yöntem olmamasıdır” (Gencer, Kesbiç, ve Arık, 2021, s. 24). Millî Eğitim Bakanlığı, kovid-19 salgını döneminde çeşitli program yayınları ile okul öncesi eğitimi desteklemiş, bu dönemde en uzun süre açık kalan eğitim kademesi okul öncesi eğitim kurumları olmuştur (Gencer, Kesbiç, ve Arık, 2021, s. 24). Dolayısıyla Millî Eğitim Bakanlığı, okul öncesi eğitimin yüz yüze verilmesi gerekliliğini doğru bir şekilde değerlendirmiştir diyebiliriz. Fakat şunu da belirtmekte fayda var; yüz yüze eğitim verme hususunda özel eğitim kurumları devlet okullarına göre bu dönemde daha fazla açık kalmıştır. Bunun da başlıca nedenlerinden biri çalışan ebeveynlerin küçük çocuklarını bırakacak bir bakım kurumuna ihtiyaç duymalarıdır.

Aralık 2021 tarihinde yapılmış olan 20. Millî Eğitim Şûrası kararlarında “Okul Öncesi Eğitimin Yaygınlaştırılması” bölümüne baktığımızda da şu ifadelere yer verildiği görülmektedir:

1. Beş yaş okullaşma oranının kısa vadede %100'e ulaştırılması için gerekli fiziki, beşerî ve mali imkânlar sağlanmalıdır. Ayrıca 3-4 yaş için de eğitime erişim imkânları artırılmalıdır. Daha erken yaşlarda (0-3 yaş) bütüncül, kapsayıcı ve entegre bir yaklaşımla erken çocukluk eğitimine ve bakım hizmetlerine erişim sağlanması için çalışmalar yapılmalıdır.
2. Okul öncesi eğitim kurumlarında okul öncesi öğretmenliği lisans mezunu okul öncesi öğretmenler istihdam edilmelidir. Okul öncesi öğretmenlerinin yanı sıra öğrenci sayısına bakılmaksızın okul psikolojik danışmanı, çocuk gelişim uzmanları, destek eğitim personeli/usta öğretici, güvenlik görevlisi ve yardımcı hizmetli istihdam edilmelidir.
3. Dezavantajlı bölgeler ve gruplara yönelik okul öncesi eğitime erişimi kolaylaştırmak için bölge ve ailelerin ihtiyaçlarına yönelik farklı modeller (gezici öğretmen sınıfı, gezici sınıf, taşıma merkezi ana sınıfı, yaz eğitimi, taşınabilir eğitim, ev temelli eğitim, toplum temelli erken müdahale modeli, mobil anaokulu vb.) kendi standartları geliştirilerek kullanılmalıdır.

4. Okul öncesi eğitime kazandırılacak mekânların (okul binası, sağlık merkezleri, belediye binaları vb. kurum binaları) olması durumunda taşınmalı eğitim yerine yerinde eğitim öncelikli olarak değerlendirilmelidir.

5. Hayırseverlerden gelecek desteklerin öncelikle okul öncesi eğitim alanına yönlendirilmesi teşvik edilmelidir.

6. Belediyelerin kaynakları oranında öncelikle okul öncesi eğitim kurumları olmak üzere tüm eğitim kurumlarının yapım, onarım, bakım ve temizlik gibi ihtiyaçlarının giderilmesine ve okul öncesi eğitimde erişimi kolay arsa tahsisine yönelik katkılarının artırılması sağlanmalıdır.

7. Coğrafi, bölgesel ve sosyo-ekonomik düzeye dikkate alınarak okul öncesi eğitimin önemine ve eğitime erişim fırsatlarına ilişkin farkındalık çalışmaları (kamu spotu vb.) artırılmalıdır ve bu konuda aileyi bilgilendirici materyaller oluşturularak aile desteklenmelidir.

8. İşletmeler, kamu kurumları ve özel kurumlarda kreş, yuva gibi kurumların Millî Eğitim Bakanlığının belirlediği standartlara göre açılması, izlenmesi ve denetlenmesi sağlanmalıdır.

9. Okul öncesi eğitimde okul aile iş birliği modelinin geliştirilip uygulanması, ailelerin desteklenmesi ve aile eğitimlerinin yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

10. Okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılmasında nicelik ve nitelik birlikte düşünülmelidir. Bu kapsamda okul öncesi eğitimi kurumlarının eğitim materyalleri, program, sınıf içi, sınıf dışı ortam ve personele ilişkin kalite standartları güncellenmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

11. Okul öncesi öğretim programında çocuğun gelişim düzeyi dikkate alınarak din, ahlak ve değerler eğitimi yer almalıdır (TTKB, 2021).¹⁶

Şûra kararlarına bakıldığında genel olarak eğitimde fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik tedbirlere yer verildiğini görülmektedir. Ayrıca erken çocukluk eğitiminin sadece örgün

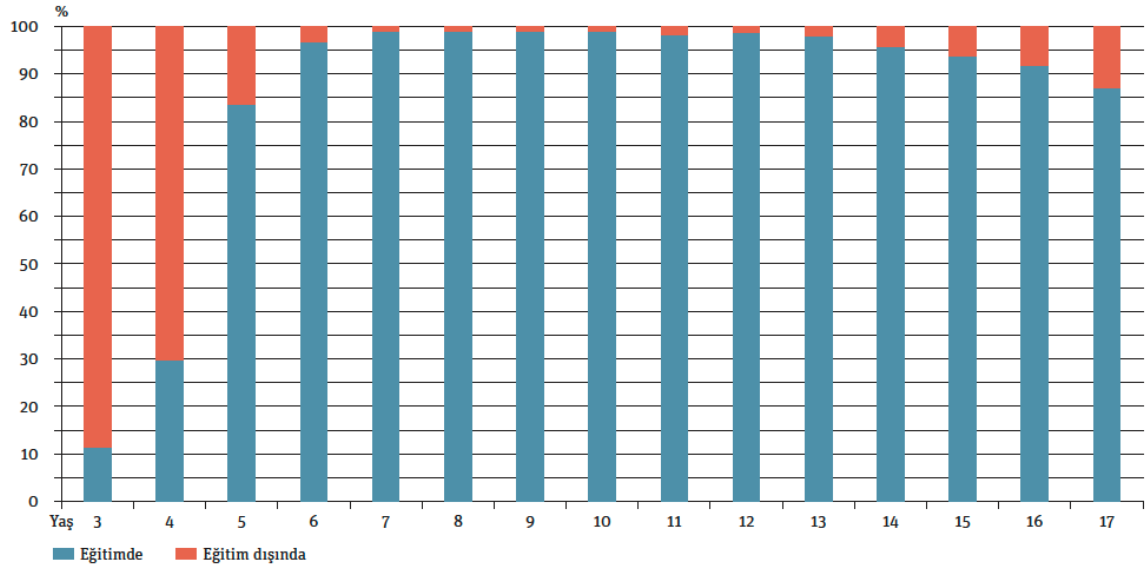
---

¹⁶ Bkz. 20. Millî Eğitim Şûrası Kararları

eğitimi kapsamadığı, bu nedenle aynı zamanda ailelere dđnük çalışmalar yapılması gerektiğinin vurgulandığını da sđyleyebiliriz. Yeni okul öncesi eğitim kurumlarının açılması için arsa ve bina tahsisi gibi çalışmalar ile mevcut kurumların onarımı, bakım ve temizliklerinin sağlanması için belediyeler ile işbirliği yapılmasının gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca kararlardaki son maddenin, erken çocukluk dđnemindeki çocukların henüz soyut işlemler dđneminde geçmemesinden ve değerler eğitimi kapsamında öngörülen eğitimin evrensel anlamda bir ölçütü yansıtmamasından dolayı tartışma konusu yarattığını sđyleyebiliriz (ERG, 2021).¹⁷

şıra kararları, okul öncesi eğitimin zorunlu eğitime alınması kapsamında incelediğinde ise, beş yaş okul öncesi eğitime katılım oranının yüzde yüze çıkarılması gerektiğinin belirtildiğini fakat zorunlu eğitim kapsamına alınmasıyla ilgili herhangi bir ifadeye yer verilmediğini görmekteyiz.

Tablo 2. Yaşa Göre Eğitimde ve Eğitim Dışında Olan Öğrencilerin Oranı, 2021-2022
(aktaran Tunca, 2022, s. 18)

Millî Eğitim Bakanlığı'ndan alınan veriler çerçevesinde 2022 yılında ERG'nin hazırlamış olduğu raporda yer alan yukarıdaki tabloda, örgün eğitime katılımın dđrt yaş seviyesinde

¹⁷ Bkz. ERG Değerlendirme Raporu

oldukça düşük olduğu, beş yaş seviyesinde ise halen hedeflenen %100'e erişilemediği, %83,4 oranında olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte OECD'nin 2021 yılını temel alarak hazırladığı 2023 raporu verilerine bakıldığında ise Türkiye'de beş yaşta okul öncesi eğitime katılım oranı %66 iken dört yaşta %20 olduğu, OECD ülkelerinin ise beş yaş ortalamasının %84 iken dört yaş ortalamasının %88 olduğu görülmektedir (OECD, 2023 s. 187).¹⁸

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının yayımlamış olduğu 11. Kalkınma Planı içerisinde “*Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum*” başlığı altındaki eğitim bölümünün politika hedeflerinde erken çocukluk dönemi ile ilgili şu hedeflere yer verildiği görülmektedir;

“548. Fırsat eşitliği temelinde, tüm kademelerde eğitime erişim sağlanacaktır. 548.1. Erken çocukluk eğitiminde 5 yaş zorunlu eğitim kapsamına alınacak, esnek zamanlı ve alternatif erken çocukluk eğitim modelleri oluşturulacak; bu amaçla ihtiyaç duyulan ilave derslikler yapılacaktır.” (SBB, 2019, s. 126)

Yine 11. Kalkınma Planı içerisinde “*Çocuk*” başlığı altında erken çocukluk döneminde izlenecek politika ve tedbirler için şu hedeflere yer verilmiştir:

b. Politika ve Tedbirler

606. Erken dönem çocuk bakım, eğitim ve gelişimine yönelik hizmetlerin sunumu ile erişilebilirliğinin artırılması ve niteliğinin yükseltilmesi sağlanacaktır.

606.3. Erken çocukluk dönemi bakım ve eğitim hizmeti veren kurumlar açısından ortak bir düzenleme yapılacak, bu kurumların açılmasına ve faaliyet göstermesine yönelik kriterler hizmet çeşitliliğine imkân tanıyacak şekilde belirlenecektir.

---

¹⁸ Bkz. [Education at a Glance: OECD Indicators](#)

606.4. Erken çocukluk dönemi bakım ve eğitim hizmeti veren kurumların sayıları artırılacak ve hizmet sunum modelleri çeşitlendirilecek, denetimleri artırılacaktır.

608.1. Erken çocukluk döneminden başlamak üzere çocukların eğitim hayatlarındaki yoksunlukları dikkate alınarak servis, eğitim materyali, beslenme vb. bireysel ihtiyaçlarını gidermeyi sağlayacak farklı ve esnek uygulamalar geliştirilecektir.

613.2. Erken çocukluk döneminden başlamak üzere çocuklara ihmal, istismar ve şiddet konularında farkındalık eğitimleri verilecek, çocukların yaşam becerileri güçlendirilecektir.¹⁹ (SBB, 2019, s. 141-143)

Millî Eğitim Bakanlığı bütçesinin, merkezi yönetim içerisindeki bütçesi göz önünde bulundurulduğunda, bütçe oranının her geçen yıl azaldığı görülmektedir. ERG'nin 2021 yılında yapmış olduğu "*Eğitim Yönetişimi ve Finansmanı*" raporunda bu durum şu şekilde ifade edilmektedir; "*Toplam eğitim bütçesinin merkezi yönetim bütçesi içindeki payı 2016'dan bu yana azalıyor. 2016'da %19,2 olan bu oran 2021'de 3,5 yüzde puan azalarak %15,8'e geriledi.*" (Bakioğlu, Korlu, ve Gencer, 2021, s. 32) Dolayısıyla okul öncesi eğitimin payı da MEB bütçesinde giderek azalmaktadır. Bu durumda da okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması ve zorunlu eğitim kapsamına alınması önünde maddi engellerin olduğu söylenebilir. Aynı raporda bu durum için şu ifadeler yer verilmiştir; "*Yatırım bütçesinde okul öncesine ayrılan ödenek mevcut artış oranı baz alınarak önümüzdeki yıllar için hesaplandığında, 2023 yılında 5 yaş düzeyindeki net okullaşma oranının %100'e ulaşması olası görünmüyor.*"²⁰ (Bakioğlu, Korlu, ve Gencer, 2021, s. 11)

2021 Haziran ayında 31527 sayılı Resmî Gazete'de kamuda alınacak tasarruf tedbirleri yayımlanmıştır. Gazetede konu bağlamında şöyle bir tedbire yer verilmiştir:

Kamu kurum ve kuruluşları tarafından yurt içinde ve yurt dışında hiçbir surette hizmet binası, lojman, her ne adla olursa olsun memur evi, kamp, kreş, eğitim,

¹⁹ Bkz. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)

²⁰ Bkz. Araştırma Raporu: Eğitim Yönetişimi ve Finansmanı

dinlenme ve benzeri sosyal tesis ve bunlarla ilgili arsa ve arazi satın alınmayacak, kamulaştırılmayacak, yeni kiralama yapılmayacak ve yeni inşaatla başlanmayacaktır (RG; 2021, 31527)²¹

Bu tasarruf tedbirinden kreş ve eğitim faaliyetleri için arazi-arsa satın alımının, kamulaştırmanın ve yeni inşaatlara başlamanın mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Tasarruf tedbirleri halen devam etmektedir. Dolayısıyla 11. Kalkınma Planında erken çocukluk dönemi için öngörülen hedefler düşünüldüğünde, okul öncesi eğitimin zorunlu eğitim kapsamına alınması durumunda yeterli derslik ve okul binasının sağlanamayacağını öngörebiliriz.

18 Mayıs 2022 günü Millî Eğitim Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı arasında “Okul Öncesi Eğitim Alan Çocukların Desteklenmesi Protokolü” imzalanmıştır. Protokol kapsamında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sosyal yardım verilen ailelerin okul öncesi çağındaki çocuklarına, resmi anaokulu ve anasınıflarına kaydolmaları halinde okul öncesi eğitim ücretlerinin karşılanacağı açıklanmıştır. (ASHB ve MEB, 2022)

30 Ocak 2023 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı okullara gönderdiği resmi yazıda, resmi okul öncesi kurum ve sınıflarında bir öğün ücretsiz yemek dağıtımını yapılacağını belirtmiştir. Kalkınma planındaki beslenmenin yer aldığı maddenin de bu bağlamda, kısmen gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz (MEB, 2023).²²

Okul öncesi eğitim hizmetleri zorunlu eğitim kapsamında olmadığı için, resmî devlet okullarında aidat alınarak devam ettirilmekteydi. Bu aidat ücretleri ile personel ve temizlik giderleri karşılanmaktaydı. Velilerden alınacak bu ücret miktarı, her yıl millî eğitim müdürlüklerinin okullara gönderdiği resmi yazı çerçevesinde belirlenmekteydi. 12 Mayıs 2023 tarihinde yayımlanan 32188 sayılı Resmî Gazete ile okul öncesi eğitim hizmeti, resmi okul öncesi eğitim kurumlarında ücretsiz hale getirilmiştir (RG 32188, 2023).²³

---

²¹ Bkz. [Resmî Gazete Sayı 31527](#)

²² Bkz. [Millî Eğitim Bakanlığı Resmî Yazı: Ücretsiz Beslenme/Yemek Programı](#)

²³ Bkz. [Resmî Gazete Sayı 32188](#)

Burada Şu soruyu sormak önemli olmaktadır: Eğitimin ücretsiz hale getirilmesi zorunlu eğitim kapsamında olması için yeterli midir? Zorunlu eğitimi kapsamlı bir şekilde ele aldığımız bölümde zorunlu eğitimin tanımını yapmıştık. Tanım göz önünde bulundurulduğunda, “*belirli bir yaşa gelmiş çocukların tamamının bu eğitimden yararlanması gerektiği*” ifadesinin eksik kaldığını görüyoruz. Dolayısıyla bu eğitimden hedeflenen yaş grubundaki tüm çocukların yararlanabileceğini söyleyemeyiz. Ayrıca zorunlu eğitimin hukuki yaptırımları da göz önünde bulundurulduğunda, eğitimin ücretsiz hale getirilmesinin tartışılan zorunlu eğitim kapsamını tam olarak karşılamadığını söyleyebiliriz. Erken çocukluk dönemindeki çocukların, bu eğitimden faydalanabilmesi ebeveynlerin rızasına bırakılmıştır. Ayrıca zorunlu eğitimi, eğitimde fırsat eşitliği ile ilişkisi içerisinde ele aldığımız bölümde, eğitimin ekonomik yönden erişilebilir olmasının, eğitimin ücretsiz olması ile birlikte kitap, kırtasiye ve üniforma gibi ihtiyaçların da karşılanmasını içerdiğini belirtmiştik. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda bu eğitimin ücretsiz olması, zorunlu eğitim kapsamına alındığını ifade eden bir durum olamamaktadır.

Erken çocukluk eğitimiyle ilgili diğer güncel resmî belgeler, MEB 2019-2023 Stratejik Planı ile MEB 2023 Vizyonudur. Her ikisi de 11. Kalkınma Planı ile paralellik göstermektedir. MEB 2019-2023 Stratejik Planında erken çocukluk eğitimi ile ilgili hedefler; “*erken çocukluk eğitiminin yaygınlaştırılması, bu eğitim hizmetlerine yönelik bütünsel bir hizmet oluşturulması ve şartları elverişsiz gruplarda eğitimin niteliğinin arttırılması*” yönündedir. Bu bağlamdaki ihtiyaçlar da Şu şekilde ifade edilmiştir:

- 5 yaşın zorunlu eğitim kapsamına alınması için mevzuat düzenlemesinin yapılması,
- Öğretmen ataması ve öğretmenlerin erken çocukluk eğitimi konusundaki deneyimlerini arttırmak için hizmet içi eğitim faaliyetleri,
- Şartları elverişsiz çocukların erişim ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanması için hizmet modellerinin geliştirilmesi,
- Erken çocukluk eğitimi konusunda ailelere ve topluma yönelik farkındalık çalışmaları,

– Erken çocukluk eğitim hizmetlerinde farklı kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması (MEB, 2019, s. 61).²⁴

Zorunlu eğitim kapsamına alınması ile ilgili engeller, kalkınma planı çerçevesinde ele alınmıştı. Beslenme ihtiyacının da 2023 Ocak ayında alınan bir kararla, okullarda ücretsiz bir şekilde verilmeye başlandığı yukarıda belirtilmişti. Bunlarla birlikte stratejik planda öğretmen niteliklerinin artırılması, ailelerin ve toplumun bilinçlendirilmesi, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve eğitimde bütünlük ile işbirliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalara vurgu yapıldığını görmekteyiz.

Öğretmen niteliklerinin artırılması için Millî Eğitim Bakanlığı 2022 yılından itibaren öğretmenleri “Okul öncesi Eğitimde Gelişim ve Öğrenmenin Değerlendirilmesi”, “Okul Öncesi Eğitimde Kapsayıcı Eğitim Uygulamaları” ve “Harmanlanmış Ortamlarda Okul Öncesi Düzeyinde Eğitimi Farklılaştırma” eğitimlerine almıştır. Dolayısıyla bakanlığın, öğretmen niteliğini arttırmaya yönelik çalışmalar yaptığını söyleyebiliriz.

MEB 2023 Vizyonu belgesinde, diğer iki güncel belgelerden farklı olarak, “Erken çocukluk eğitim hizmetlerine yönelik bütünlük bir sistem oluşturulması” üzerine bir hedef yer almaktadır. Stratejik planda yer alan “farklı kurumlar arasındaki koordinasyon” ifadesi de belki bu kapsamda değerlendirilebilir. Fakat diğer belgelerden farklı olarak özellikle vurgulanan “bütünlük sistemin” içeriği şu şekilde ifade edilmiştir: “Resmî ve özel, farklı kurum ve kuruluşların inisiyatifinde yürütülen her yaş grubundaki tüm erken çocukluk eğitim hizmetlerinin izlenmesi, değerlendirilmesi ve iyileştirilmesine yönelik ortak kalite standartları oluşturulacak ve uygulamalar izlenecektir.” (MEB, 2018, s. 81)

25

Resmî bir okul öncesi eğitim kurumunda öğretmen olarak çalışabilmek için üniversitelerin eğitim fakültelerinin ilgili bölümünden mezun olunması gerekmektedir. Özel eğitim kurumları ve belediye kurumlarını göz önünde bulundurduğumuzda aynı ölçütün gerçekleştirilemediği görülmektedir. Alan ile ilgili kız meslek lisesi veya ön lisans bölümü mezunlarının da çalıştırıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla belli bir ölçütün

---

²⁴ Bkz. Millî Eğitim Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı

²⁵ Bkz. Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu

olmaması erken çocukluk eğitiminin niteliğini düşürmekte bu da çocukların nitelikli eğitimden mahrum kalmasına yol açmaktadır. Bu noktada şunu da belirtmek önemli olmaktadır; resmi okullarda bir öğretmenin uzun süreli hastalanması veya doğum iznine ayrılması durumunda ilçe milli eğitim müdürlükleri tarafından, kurumlara ücretli öğretmen gönderebilmektedir. Böyle durumlarda lisans mezunu yetkin bir öğretmen bulunamaması durumunda, çocuk gelişimi ön lisans mezunları da çalıştırılabilmektedir.

Özel eğitim kurumlarında, okul öncesi dönemde okuma-yazma faaliyetlerine yer verildiği bilinirken, devlet kurumlarının uyguladığı müfredatta sadece ses farkındalığı çalışmalarına yer verildiği görülmektedir. Dolayısıyla müfredat açısından da bir birliğin olmadığı söylenebilir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, insanın olanaklarını tam anlamıyla gerçekleştirebilmesi için okul öncesi eğitimin gerekliliği, eğitim hakkı erevesi içerisinde ele alınmış, dolayısıyla tüm çocuklar için fırsat eşitliği bağlamında eğitimin erişilebilir olmasının, ancak zorunlu eğitim kapsamına alınması halinde gerçekleşebileceği gösterilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Mengüşoğlu'nun insan anlayışından hareket edilerek, insanın eğitilebilir bir varlık olmasının önemli bir fenomen olduğu, insanın ham biyopsişik yeteneklerinin nitelikli bir şekilde geliştirilebilmesinin de ancak erken yaşlarda verilebilecek okul öncesi eğitim ile mümkün olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

İnsan doğduğu andan itibaren, çok uzun süre bir yetişkinin ilgi ve bakımına muhtaçtır. Bu özelliği ile diğer canlı türlerinden ayrılır. Uzun süre ilgi ve bakıma ihtiyaç duyması, onun bir topluluk içerisinde yaşamasını âdeta kaçınılmaz kılmıştır. İnsan, doğumundan itibaren bulunduğu çevreye uyum sağlayabilmek için durmadan çalışması gereken bir varlıktır. İnsanın eğilip-bklebilmesi başka bir ifade ile form kazanabilmesi, insanda diğer varlık koşullarının açığa çıkmasını mümkün kılar. Dolayısıyla, insanın eğitilebilir olması, diğer insan fenomenlerinin ortaya çıkışına nclk eden bir fenomendir. Eğitilen insanın içindeki potansiyeller, başka bir ifade ile ham biyopsişik yetenekler açığa çıktıkça, diğer fenomenler de insanda vücut bulmaya başlar.

İnsanın tarihsel bir varlık olması, sürekli gelişmesini olanaklı kılmış bu da beraberinde insan başarılarının ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Başarıların kuşaktan kuşağa aktarımında eğitim başat bir rol üstlenmiştir. İnsanın tüm bunları gerçekleştirebilmesi için topluluk halinde yaşaması ve devlet kurması onun için âdeta kaçınılmaz olmuştur. Tüm bunların sonucunda da insanlık bugünkü konumuna gelebilmiştir.

İnsanlar çeşit çeşittir başka bir ifade ile eşit değildir. Hatta insanın doğası bir eşitsizlik üzerine kuruludur. Bu bağlamda insanları ancak birtakım ortak nitelikler bağlamında eşit düşünebiliriz. İnsanın varlık koşulları bize bütün insanlarda ortak olarak bulunan olanakların bilgisini verir. Dolayısıyla İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi bizlere insan olarak yapı aynılığımızdan dolayı sahip olduğumuz hakların bilgisini verir.

İnsan haklarına sahip olmak, insan olmanın bir gerekliliği âdeta insanlığın ortak paydasıdır. Bu bağlamda eğitim hakkı da diğer hakların bilinmesine, korunmasına ve talep edilmesine olanak tanıyan bir haktır. Ayrıca bu hak Kuçuradi'nin sınıflandırmasına göre dolaylı olarak korunan haklar içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla devlet garantörlüğünde birtakım hukuksal düzenlemeler ile bu hak korunmak zorundadır.

Eğitim hakkı, insanın diğer haklarını bilmesini ve kullanmasını sağlar. Bu bağlamda eğitim hakkının güçlendirici bir hak olduğu söylenebilir. Eğitim, insanın yapıp-etmelerini şekillendirmektedir. Dolayısıyla günlük hayatta kişilerin birbirlerine karşı nasıl davranış ve tutum içerisinde olacaklarını belirlemede eğitim önemli olmaktadır.

Uluslararası belgeleri konumuz bağlamında incelediğimizde, insanın temel eğitimi için ilköğretim döneminin yeterli görüldüğünü, dolayısıyla erken çocukluk döneminin zorunlu eğitim kapsamında değerlendirilmediğini söyleyebiliriz. Makro düzeyde düşündüğümüzde şu an birçok Avrupa ülkesinde erken çocukluk döneminde eğitim-öğretime katılım oranının 4 ve 5 yaşlarda bir hayli yüksek olduğunu OECD verileri ışığında söyleyebiliriz. Bu durumu orada yaşayan insanların, yaşam standartlarına, ebeveynlerin çalışma ve eğitim durumlarına bağlayabiliriz. Bu nedenle okul öncesi eğitimin zorunlu eğitim kapsamına alınmasına gerek duyulmamış olabileceğini de öngörebiliriz. Fakat dünyanın son dönemde içinde bulunduğu “göçmen ve mülteci sorunu” olarak adlandırdığı durumu da göz önünde bulundurmalıyız. Bu bağlamda bazı Avrupa ülkelerinde mülteci ve göçmen statüsünde yer alan erken çocukluk dönemindeki çocuklar, okul öncesi eğitimin zorunlu eğitim kapsamına alınmamasından dolayı, bu eğitim olanağından mahrum kalabileceğini de göz önünde bulundurmalıyız. Dolayısıyla uluslararası belgelerin, gerçekleşecek yeni yorumlarında erken çocukluk dönemine gereken hassasiyetin gösterilmesi ve bu dönemin zorunlu eğitim kapsamı içerisinde yer almasının belirtilmesi gerektiği açıktır.

Ulusal belgelerde eğitim hakkının ele alınışını incelediğimizde, uluslararası belgelere benzer bir anlayışın hâkim olduğunu erken çocukluk döneminin zorunlu eğitim kapsamına alınmadığını görmekteyiz.

Eğitim hakkının tam anlamıyla korunması ve gerçekleştirilebilmesi için gerekli tedbirlerin alınması, devletin bireye karşı ödevlerinden biridir. Zorunlu eğitim, devlet

güvencesi altında verilecek ücretsiz bir eğitimidir. Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi için de bir önkoşuldur. Zorunlu eğitim kapsamında verilecek eğitim, insan hakları bilgisine dayalı, özgür düşünceye önem veren bir çerçevede gerçekleştirilmelidir. Ancak o zaman toplumların değişip, dönüşmesinden bahsedebiliriz.

İnsanın gelişiminde kritik dönemler vardır. Erken çocukluk dönemi, insanın gelişimindeki kritik dönemlerden biridir. Bu dönemde insanın kişiliğiyle birlikte bilişsel, dil ve sosyal-duygusal gelişimi oldukça hızlıdır. Dolayısıyla bu kritik dönemde insana zengin deneyimler sunan bir çevrenin sunulması, insanın olanaklarını gerçekleştirebilmesi bağlamında oldukça önemli olmaktadır. Erken çocukluk döneminin insan hayatındaki önemi göz önünde bulundurulduğunda bu dönemde verilecek eğitimin tesadüflere bırakılamayacağı açıktır. Ayrıca Montessori'nin de ifade ettiği gibi insanın çocukluk çağı, toplumu yeniden kuran/dönüştüren bir dönemdir (Montessori, 2015, s. 80). Dolayısıyla erken çocukluk döneminde verilen nitelikli eğitim, toplumların insan hakları bilgisi çerçevesinde değişip dönüşmesini de sağlayacaktır.

Erken çocukluk döneminin, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi için, zorunlu eğitim kapsamına girmesi gerektiği oldukça açıktır. Konumuz bağlamında güncel resmî belgeleri incelediğimizde de devlet kurumları tarafından durumun doğru değerlendirildiği ve gerekli tedbirlerin alınması için hedeflerin belirlendiği görülmektedir. Uygulamaya dönük çalışmaları incelediğimizde de yer yer bazı hedeflerin gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz. Fakat okul öncesi eğitimin tam kapsamlı bir şekilde zorunlu eğitim içerisine alınmadığını görmekteyiz.

Kovid-19 salgınında okulların kapalı tutulmasının ve sonrasında gelen ekonomik krizin hedeflerin gerçekleştirilmesi bağlamında çeşitli engellere neden olduğunu söyleyebiliriz. Fakat toplumun her yönden gelişebilmesi için erken çocukluk dönemi eğitimine yatırım yapılması gerektiği de açıktır. Bu çerçevede yapılmış olan en ünlü araştırma Nobel ödüllü ekonomist James Heckman'a aittir.²⁶ Araştırma sonucuna göre erken çocukluk dönemi eğitimine yapılan yatırım, geri dönüşü en yüksek olan yatırımdır (Şirin, 2021, s. 5). Bu araştırma insana faydacı bir anlayışla yaklaşan finans odaklı bir araştırma olsa da erken çocukluk dönemi eğitiminin, devlet politikalarında yer edinmesini ve bu bağlamda

---

²⁶ Bkz. [James Heckman Araştırma Raporu](#)

finansal kaynağın sağlanabilme olanağını arttıran bir araştırma olması bağlamında önemlidir.

Son olarak erken çocukluk döneminde verilecek eğitimin ülkemizde daha nitelikli olmasını sağlamak için önerilen politikalar şu şekildedir:

- Erken çocukluk dönemi eğitimine gerekli bütçe ayrılarak, bina, derslik ve öğretmen ihtiyacına yönelik düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ve en kısa sürede okul öncesi eğitimin tüm Türkiye içerisinde zorunlu eğitim kapsamına alınması,
- Verilecek eğitimin, aşamalı olarak önce bir yıl, gerekli altyapı oluşturulduktan sonra iki yıl zorunlu olması, bu kapsamda iki yıl verilecek eğitimin ikinci yılının ilkokula hazırlık olacak şekilde planlanması,
- Öğrencilerin tüm üniforma, kitap ve kırtasiye malzemelerinin ücretsiz bir şekilde tedarik edilmesi,
- Yapılacak ihtiyaç analizleri sonucunda sınıflara nitelikli eğitici materyal desteğinin sağlanması,
- Ücretsiz beslenme uygulamasında, bir çocuğun günlük alması gereken besin değerlerinin göz önünde bulundurulması ve bulunulan çevre koşulları da hesaba katılarak ilçe düzeyinde standart liste uygulamasının getirilmesi,
- Yalnızca okullardaki erken çocukluk bölümünde görevlendirilecek temizlik personelinin sağlanması,
- Özel gereksinimi olan öğrencilerin okula erişiminin sağlanması ve gerekli hallerde bu öğrenciler için gölge öğretmen hizmetini sağlayacak bir sistemin geliştirilmesi,
- Okul öncesi eğitimin, okula erişim olanağının kısıtlı olduğu bölgelerde taşınabilir eğitim sistemine dahil edilmesi veya gezici sınıfların oluşturulması,
- Mevcut çalışan öğretmenlere insan hakları üzerine eğitimin verilmesi, yeni öğretmen adaylarının ise hazırlayıcı eğitim kapsamında insan hakları eğitimine tabi tutulması,
- Sınıf içerisinde eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi için uygulanabilecek mikro düzenlemeler ile ilgili araştırmalar yapılarak öğretmenlere bu konularda eğitimin verilmesi,
- Açık öğretim fakültelerindeki çocuk gelişimi lisans bölümlerinin kapatılması,

- Küçük yaş çocuklarının ihtiyaçları göz önünde bulundurularak sınıf içerisinde öğretmene yardımcı olacak personel görevlendirilmesinin yapılması,
- Çocukların sınıf ortamından gerek süre gerek fiziksel anlamda, daha nitelikli faydalanabilmesi için ikili öğretime son verilmesi,
- Erken çocukluk dönemi eğitiminin öneminin toplum tarafından daha iyi anlaşılması için kamu spotlarının yayımlanması,
- Erken çocukluk dönemi eğitiminin, aile içerisindeki eğitimi kapsadığı göz önünde bulundurularak anne ve babalara çocuklarıyla evde nitelikli vakit geçirilebilme olanaklarının da dahil edildiği eğitimler verilmesi ve bu eğitimlerin çocukların yüksek yararı düşünülerek zorunlu olması,
- Bütün okul öncesi eğitim kurumlarında öğretmen niteliği ve yaş grubuna göre uygulanan müfredat bağlamında bir birlik sağlanması,
- Doğum izni, sürekli ciddi bir hastalık durumları gibi uzun süreli sağlık izinlerinde, görevlendirilecek öğretmenleri belirleyecek bir sistemin oluşturulması,
- Kadının iş hayatında istihdamının artması ve aynı zamanda arttırılması göz önünde bulundurularak, tam gün eğitim verebilecek eğitim kurumlarının sayısının arttırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, S. (2016). *Uluslararası Hukukta ve Türkiye’de Eğitim Hakkı*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Akarsu, B. (1975). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akçabay, F. C. (2013). *Toplumsal Değişme ve Hukuk İlişkisi Çerçevesinde Zorunlu Eğitim*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Altunya, N. (2019). *Anayasa Hukuku Açısından Türkiye’de Eğitim ve Öğrenim Hakkı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ASHB ve MEB. (2022, Mayıs 18). *Okul Öncesi Eğitim Alan Çocukların Desteklenmesi Protokolü*. Erişim Tarihi: 25.05.2023, <https://www.aile.gov.tr/haberler/bakanligimiz-ile-milli-egitim-bakanligi-arasinda-okul-oncesi-egitim-alan-cocuklarin-desteklenmesi-protokolu-imzalandi/> adresinden alındı.
- Ataman, H. (2008). *Eğitim Hakkı ve İnsan Hakları Eğitimi*. İzmir: İnsan Hakları Gündemi Derneği.
- Bağcıoğlu Ünver, G. (2016). Gelişimle İlgili Temel Kavramlar, Gelişimin Temel İlkeleri ve Gelişimi Etkileyen Etmenler. *Eğitim Psikolojisi* içinde (s. 30-44). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Benedek, W. (2014). Eğitim Hakkı. *İnsan Haklarını Anlamak* içinde (s. 265-291). B. Aloğlu (Ed.). Ankara: Türkiye Adalet Akademisi Yayınları.
- Büyükdüvenci, S. (2019). *Eğitim Felsefesine Giriş*. Ankara: FOL Kitap.
- Cevizci, A. (2010). *Eğitim Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Compulsory Education in Europe. (2023). Compulsory Education in Europe 2021-2022. 13 Mart 2023’te <https://www.anefore.lu/wp->

content/uploads/2021/10/Compulsory_Education_in_Europe_2021_22.pdf
adresinden indirildi.

Coşkun Özüaydın, B. (2012). Eğitime İhtiyacımız Yok! Mu? *Rehberim Felsefe: Eğitime Felsefece Bakışlar* içinde (s. 117-128). A. Tuncer (Ed.). İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019, Temmuz 18). On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023. 2 Mayıs 2023'te https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf adresinden indirildi.

Çotuksöken, B. (2012). *İnsan Hakları ve Felsefe*. İstanbul: Papatya Yayınları.

Eğitim Reformu Girişimi İnternet Sitesi. (2013, Nisan 18). *Erken Çocukluk Eğitimi Ve "4+4+4" Düzenlemesi*. AÇEV ve ERG. 2 Mayıs 2023'te https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/ERG_Erken-%C3%87ocukluk-E%C4%9Fitimi-ve-444-D%C3%BCzenlemesi.pdf adresinden indirildi.

Eğitim Reformu Girişimi İnternet Sitesi. (2021, Aralık 15). *20. Millî Eğitim Şûrası Genel Kurulunda Okul Öncesinde Din Eğitimine Dair Alınan Tavsiye Kararı Hakkında Değerlendirme*. AÇEV ve ERG. Erişim Tarihi:12.06.2023, <https://www.egitimreformugirisimi.org/20-milli-egitim-surasi-genel-kurulunda-okul-oncesinde-din-egitimine-dair-alinan-tavsiye-karari-hakkinda-degerlendirme> adresinden alındı.

Erden, M. (2019). *Eğitim Bilimlerine Giriş*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Ergün, M., ve Arık, B. M. (2020). *Öğrenciler ve Eğitime Erişim: Eğitim İzleme Raporu 2020*. Eğitim Reformu Girişimi. 3 Mayıs 2023'te https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2010/01/EIR20_OgrencilerveEgitimeErisim.pdf adresinden indirildi.

- Gül, İ. I. (2009). Eğitime Erişim: Eğitimde Ayrımcılık Yasağı ve Fırsat Eşitliği. I. Tüzün (Ed.). *Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar* içinde (s. 17-99). İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.
- Gencer, E. G., Kesbiç, K., ve Arık, B. M. (2021). *COVID-19 Etkisinde Türkiye'de Eğitim. TÜSİAD*. 3 Mayıs 2023'te <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10820-tusiad-erg-covid-19-etkisinde-turkiye-de-egitim> adresinden indirildi.
- Gül, İ. I., ve Karan, U. (2011). *Ayrımcılık Yasağı: Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Güven, G., ve Azkeskin, K. E. (2020). Erken Çocukluk Eğitimi ve Okul Öncesi Eğitim. *Erken Çocukluk Eğitimi* içinde. Ankara: Pegem Akademi.
- Hesapçıoğlu, M., ve DüNDAR, S. (2011). *Türkiye'de Eğitimde Fırsat Eşitliği ve Postmodernizm*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Kapani, M. (1993). *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: Yetkin Yayınları
- Korlu, Ö., Bakioğlu, M. ve Gencer, E. G. (2021). *Eğitim izleme raporu 2021: Eğitim yönetişimi ve finansmanı*. Eğitim Reformu Girişimi. 3 Mayıs 2023'te <https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2021-egitim-yonetisimi-ve-finansmani/> adresinden indirildi.
- Kuçuradi, İ. (1996). Türkiye Felsefe Kurumu Başkanı İoanna Kuçuradi'nin Açış Konuşması *Felsefe Açısından Eğitim ve Türkiye'de Eğitim* içinde. B. Çotuksöken (Ed.). İstanbul: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2007). Paideia ya da İnsanlaştırma Eğitimi. *Cumhuriyet, Eğitim Reformu ve Dewey* içinde (s. 16-21). J. P. Anton, ve F. Canevi (Ed.). İstanbul: Forum İstanbul Enstitüsü Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2018). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2019). *Uludağ Konuşmaları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuru, N. (2020). Erken Çocukluk Eğitiminin Tanımı, Kapsamı ve Önemi. *Erken Çocukluk Eğitime Giriş* içinde (s. 9-26). G. Haktanır (Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Maltepe Üniversitesi İnternet Sitesi. (2023). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi. (1959, Kasım 20). 15 Mart 2023'te <https://www.maltepe.edu.tr/Content/Media/CkEditor/29042020025606457-cocukhaklari.pdf> adresinden indirildi.

Maltepe Üniversitesi İnternet Sitesi. (2023). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi. (1948, Aralık 10). 20 Mart 2023'te <https://www.maltepe.edu.tr/Content/Media/CkEditor/29042020025456853-insanhaklari.pdf> adresinden indirildi.

Maltepe Üniversitesi İnternet Sitesi. (2023). Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi. (1966, Aralık 16) 22 Mart 2023'te <https://www.maltepe.edu.tr/Content/Media/CkEditor/29042020103321591-16araliktr.pdf> adresinden indirildi.

Mezuat İnternet Sitesi. (1982, Ekim 18). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. 24 Mart 2023'te <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> adresinden indirildi.

MEB. (2018, Ekim 23). *2023 Eğitim Vizyonu*. 6 Mayıs 2023'te [gmka.gov.tr: https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/2023_E%C4%9Fitim%20Vizyonu.pdf](https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/2023_E%C4%9Fitim%20Vizyonu.pdf) adresinden indirildi.

MEB. (2019). MEB 2019-2023 Stratejik Planı. 6 Mayıs 2023'te http://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_10/21161923_MEB_2019-2023_Stratejik_Planı.pdf adresinden indirildi.

MEB. (2023, Ocak 30). *Ücretsiz Beslenme/Yemek Programı*. 2 Haziran 2023'te https://tegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_01/31105822_Resmi_YazY.pdf adresinden indirildi.

Mengüşoğlu, T. (2017). *İnsan Felsefesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Millî Eğitim Mevzuat Sitesi (1973, Haziran 14). Millî Eğitim Temel Kanunu. 25 Mart 2023'te <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1739.pdf> adresinden indirildi.

Montessori, M. (2015). *Emici Zihin*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Morin, E. (2006). *Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Nash, P. (2019). Eğitimde Mükemmellik ve Eşitlik. *Felsefe Eğitimi* içinde (s. 86-96). S. Büyükdüvenci (Ed.). Ankara: Fol Kitap.

OECD. (2023), *Education at a Glance 2023: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, 20 Eylül 2023'te <https://doi.org/10.1787/e13bef63-en> adresinden indirildi.

Okçabol, R. (2001). *Eğitim Hakkı Gerçekleşmeyen Bir İlke*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Oktaç, A. (2002). *Yaşalım Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Oral I., Yaşar D., Tüzün I. (2016, Şubat). *Her Çocuğa Eşit Fırsat: Türkiye'de Erken Çocukluk Eğitiminin Durumu Ve Öneriler. ERG ve AÇEV*. 4 Mayıs 2023'te https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/ERG_HERKES-İCİN-ESIT-FIRSAT-TURKIYEDE-ERKEN-COCUKLUK-EGITIMININ-DURUMU-VE-ONERILER.web_.pdf adresinden indirildi.

Pestalozzi, J. H. (2018). *Çocuğunu Nasıl Eğitirsin*. (B. Erdoğan, Çev.) İstanbul: Roza Yayınevi.

Plessis, S. d. (2022, Ekim 14). *Feral Children: The Story of Amala and Kamala*. Erişim Tarihi: 10.06.2023, Edublox Online Tutor: <https://www.edubloxtutor.com/amala-kamala/> adresinden alındı.

Resmî Gazete. (2023, Mayıs 12). Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 32188. 18 Mayıs 2023'te <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/05/20230512-26.htm> adresinden alındı.

Resmî Gazete (2021, Haziran 30). Tasarruf Tedbirleri Genelgesi. 31527. 16 Mayıs 2023'te <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/06/20210630-15.pdf> adresinden indirildi.

Resmî Gazete 29166 (2014, Eylül 11). Anayasa Mahkemesi. İkinci Bölüm Karar. 26 Haziran 2014 tarih ve Başvuru No:2012 /782. 36. Madde, 24 Mart 2023'te <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140911-14.pdf> adresinden indirildi.

Rousseau, J.-J. (2010). *Emile*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Russell, B. (2013). *Eğitim Üzerine*. (A. Uğur, Çev.) İzmir: Cem Yayınevi.

San, C. (1986). Gençlik ve Demokrasi Eğitimi. *Gençliğin Eğitimi ve Sorunları* içinde (s. 203-224). N. Ergen (Ed.). Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.

Senemoğlu, N. (2020). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Shonkoff, J. P., ve Phillips, D. A. (Ed.). (2000). *From neurons to neighborhoods: The science of early child development*. Washington, DC: National Academy Press.

Soysal, M. (1970). Eğitim Hakkı ve Öğretim Özgürlüğü. *Türkiye'de İnsan Hakları* içinde (s. 245-256). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Soysal, M. (1997). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Soysal, M. (2005). Önsöz. D. Ergun, *Sosyoloji ve Eğitim* içinde (s. 9-10). Ankara: İmge Kitabevi.

Şirin, S. (2021). Okul Öncesi Eğitim Neden Bu Kadar Önemli. *Erken Çocukluk Eğitimine Giriş* içinde (s. 1-8). E. Aktan Acar (Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2021, Aralık 3). 20. Millî Eğitim Şûrası Kararları. Erişim Tarihi 16 Mayıs 2023. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_12/08163100_20_sura.pdf adresinden alındı.

Tunca, E. (2022). Okul Öncesi Eğitim. *Eğitim izleme raporu 2022* içinde. 20 Eylül 2023'te Eğitim Reformu Girişimi. <https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2022/> adresinden indirildi.

UNESCO. (1990, Mart 5-9). World Declaration on Education for All *Framework for Action to Meet Basic Learning Needs*. 23 Mart 2023'te <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127583> adresinden indirildi.

UNESCO. (2012). International Standard Classification of Education. 16 Mart 2023'te <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf> adresinden indirildi.

UNESCO. (2015, Mayıs 11). *What you need to know about early childhood care and education*. 16 Msrt .2023'te <https://www.unesco.org/en/early-childhood-education/need-know> adresinden alındı.

UNİCEF. (2023).Çocuk Hakları Komitesi Yorum No.7. (2006, Eylül 20). 19 Mart 2023'te.<https://www.unicef.org/turkiye/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf> adresinden indirildi.

UNİCEF. (2023). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989, Kasım 20). Erişim Tarihi: 20.03.2023 <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> adresinden alındı.

United Nations. (2015). *Universal Declaration of Human Rights Booklet*. 23 Mart 2023'te https://www.un.org/en/udhrbook/pdf/udhr_booklet_en_web.pdf adresinden indirildi.

Uyar, L. (Ed.). (2006). *Birleşmiş Milletlerde İnsan Hakları Yorumları*. (L. Uyar, Çev.)
İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

W.Wood, A. (2005). Hegel on Education. *Philosophers on Education* içinde. A. O. Rorty
(Ed.). London: Routledge.

Winch, C., ve Gingell, J. (2008). *Philosophy of Education*. London: Routledge.

ÖZGEÇMİŞ

Hatice BAYAM YILDIRIM

Eğitim

Derece	Yıl	Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı
Yüksek Lisans	2023	Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı
Lisans	2016	Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi, Sosyoloji
Lisans	2009	Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Öğretmenliği

İş/İstihdam

Yıl	Görev
2009- Halen	Okul Öncesi Öğretmeni Millî Eğitim Bakanlığı

